

**Federacija Bosne i Hercegovine
Vlada Federacije Bosne i Hercegovine
Federalno ministarstvo rada i socijalne politike**

- P R I J E D L O G -

**S T R A T E G I J A
DEINSTITUCIONALIZACIJE I TRANSFORMACIJE USTANOVA SOCIJALNE ZAŠTITE U FEDERACIJI
BOSNE I HERCEGOVINE (2014-2020)**

Sarajevo, studeni 2013. godine

SADRŽAJ

UVOD	3
1. MEĐUNARODNI I DOMAĆI PRAVNI OKVIR	7
2. ANALIZA STANJA	9
2. 1. Institucionalno zbrinjavanje	9
2. 2. Vaninstitucionalne usluge i oblici zbrinjavanja	12
2. 3. Socijalna zaštita	13
a) Centri za socijalni rad / službe socijalne zaštite	13
b) Stavovi uposlenih stručnih radnika o institucionalnim i vaninstitucionalnim oblicima zaštite	14
2. 4. Djeca bez roditeljskog staranja	28
a) Institucionalno zbrinjavanje	30
b) Vaninstitucionalni oblici zbrinjavanja	32
2. 5. Osobe s invaliditetom	35
a) Institucionalno zbrinjavanje	37
b) Vaninstitucionalni oblici zbrinjavanja	40
3. VIZIJA I MISIJA	42
4. STRATEŠKI CILJEVI	43
5. VREMENSKI OKVIR I FINACIJSKA PROJEKCIJA	44
5. 1. Vremenski okvir	44
5. 2. Financijska projekcija	45

UVOD

Procesom pridruživanja Bosne i Hercegovine Europskoj uniji proistekle su obveze države i entiteta da izvrše usklađivanje postojećih propisa s međunarodnim konvencijama i europskim standardima¹, uključujući i obvezu usklađivanja propisa iz oblasti socijalne zaštite. Kao potpisnica niza konvencija i međunarodnih dokumenta, Bosna i Hercegovina se obvezala osigurati u svim segmentima zaštitu ljudskih prava, što se odnosi i na zaštitu ljudskih prava osoba zbrinutih u ustanove socijalne zaštite.

Strategija deinstitutionalizacije i transformacije ustanova socijalne zaštite predstavlja opredjeljenje Vlade Federacije BiH da nastavi sa svojim javnim angažmanom na postizanju deinstitutionalizacije i stvaranja usluga podrške u zajednici, čime ista nastoji implementirati međunarodno utemeljeno pravo prema kojem svaka osoba ima pravo na život u zajednici na istom temelju kao i druge osobe. Ovaj dokument ujedno predstavlja i odgovor na potrebu za sistemskim promjenama koje je neophodno provesti u oblasti tradicionalnog načina institucionalne brige o korisniku.

Pojam:

Deinstitutionalizacija je politika pružanja zaštite i tretmana medicinski i socijalno ovisnim osobama u zajednici umjesto u institucijama. Uključuje izbjegavanje smještanja ovisnih osoba u institucije, povratak u zajednicu osoba koje mogu funkcionirati i koristiti programe koji se odvijaju u zajednici, te razvijanje takvog socijalnog okruženja koje će doprinosti što bržem povratku u zajednicu.

Ciljevi reforme:

- Izvršiti transformaciju postojećih institucionalnih oblika zbrinjavanja djece bez roditeljskog staranja i osoba s psihosocijalnim teškoćama i drugih osoba, te izgraditi resurse za pružanje odgovarajućih usluga podrške u zajednici, shodno strateškim dokumentima i planovima akcije.
- Uspostaviti kompatibilan zakonski okvir koji uključuje jedan ili više neovisnih mehanizama za promicanje i zaštitu prava i praćenje implementacije Konvencije o pravima djeteta i Konvencije o pravima osoba s invaliditetom.
- Osigurati poštivanje i provođenje najviših standarda o pravima djece, osoba sa psihosocijalnim poteškoćama i drugih osoba u ustanovama socijalne zaštite.

---

¹ Vidjeti međunarodni i domaći pravni okvir.

- Provesti reformu instituta starateljstva, s naglaskom na revidiranje oduzimanja poslovne sposobnosti i ostalih zaštitnih mjera koje su prepreka jednakim zamjenskim načinima donošenja odluka kao i na primjenu modela odlučivanja uz asistenciju.
- Osigurati sudjelovanje osoba sa psihosocijalnim teškoćama i drugih osoba u reformama sistema socijalne zaštite.
- Senzibilizirati javnost i predstavnike vlasti o štetnim posljedicama institucionalnog zbrinjavanja na psihofizički razvitak djece i osoba s invaliditetom.
- Osigurati snažnu podršku države na stvaranju drugačije društvene klime u kojoj će se realizirati novi koncept socijalnih usluga i njihovih pružatelja.
- Provesti edukaciju profesionalaca za novi koncept socijalnih usluga.

Donošenje Strategije osigurano je usvajanjem niza državnih i entitetskih strateških dokumenta koji su usklađeni s europskim standardima i praksom:

- Dokumentom Politike zaštite djece bez roditeljskog staranja i obitelji pod rizikom od razdvajanja u Bosni i Hercegovini 2006-2016² i Akcionim planom za provedbu navedenog dokumenta za period 2013-2014³, čime je započela implementacija zajedničke politike u svim segmentima zaštite ljudskih prava djece, kako je utvrđeno UN Konvencijom o pravima djeteta. Aktivnosti na realizaciji Akcionog plana su u tijeku, te su, pored federalnog Akcionog plana, urađeni i kantonalni akcioni planovi, od kojih su tri usvojena i to u: Srednjobosanskom, Unsko-sanskom i Tuzlanskom kantonu.
- Dokumentom Politike u oblasti invalidnosti u BiH⁴ i Strategijom i Planom akcije za izjednačavanje mogućnosti za osobe sa invaliditetom u Federaciji BiH 2011-2015, kojim su osigurani uvjeti za implementaciju akcionih planova i pretpostavke za unapređenje ravnopravnog uživanja ljudskih prava osoba s invaliditetom, shodno UN Konvenciji o pravima osoba sa invaliditetom. Implementacija Akcionog plana se odvija u skladu s predviđenom dinamikom i u tijeku su aktivnosti na pripremi i usvajanju predloženih kantonalnih akcionih planova.
- Polazeći od dokumenata domaćeg i međunarodnog karaktera, a u vezi s procesom izmjene institucionalnog sistema zaštite korisnika i razvoja vaninstitucionalnih oblika zaštite, Vlada Federacije BiH je u 2012. godini donijela Zaključke⁵ koji predstavljaju osnovnu inicijativu na kojoj se temelje reformski procesi deinstitutionalizacije i transformacije ustanova socijalne zaštite u Federaciji BiH.
- U sklopu ukupnih reformskih aktivnosti u segmentu socijalne zaštite Federalno ministarstvo rada i socijalne politike je donijelo:

² Dokument Politike zaštite djece bez roditeljskog staranja i obitelji pod rizikom od razdvajanja u Bosni i Hercegovini 2006-2016, usvojen u siječnju 2008. godine.

³ Odluka o davanju suglasnosti na Akcioni plana za provedbu Politike zaštite djece bez roditeljskog staranja i obitelji pod rizikom od razdvajanja u Federaciji Bosne i Hercegovine 2006-2016. za period 2013-2014. godina ("Službene novine Federacije BiH", broj 86/12).

⁴ Politika u oblasti invalidnosti u Bosni i Hercegovini ("Službeni glasnik BiH", broj 76/08).

⁵ Zaključci Vlade Federacije BiH V. broj 1591/2012 od 04. prosinca 2012. godine.

- Prijedlog seta novih propisa⁶.
- Pravilnik o standardima za rad i pružanje usluga u ustanovama socijalne zaštite u Federaciji Bosne i Hercegovine⁷, kojim se osigurava osnovni kvalitet usluga i donja granica u pružanju usluga u ustanovama socijalne zaštite. Pravilnik definira i stanovanje u zajednici uz podršku kao posebni oblik smještaja u zajednici, čijim uvođenjem se kroz reorganiziranje postojećeg sistema povećava i unapređuje kvalitet usluga korisnika i omogućava potrebni vid podrške u zajednici. Standardima je ograničen maksimalan broj korisnika koji se mogu smjestiti u istu okolinu, što pomaže da se institucionalna kultura ne nastavi u novim uslugama, ali ne i da se ista eliminira.
- Plan razvoja službi "Stanovanje u zajednici uz podršku" u Federaciji Bosne i Hercegovine, koji je namijenjen svim akterima uključenim u proces reforme institucionalnog sistema socijalne zaštite u zaštitu u zajednici. Isti sadrži niz informacija u pogledu postojećeg stanja institucionalnog zbrinjavanja osoba s invaliditetom, mogućnosti promjene, analize neophodnih financijskih sredstava za proces razvoja službi stanovanja u zajednici uz podršku kao i druge bitne podatke koji su uvršteni u ovaj strateški dokument.

Metodologija:

U postupku pripreme Strategije, a na temelju provednih istraživanja i detaljne analize koja se oslanja na statističke i administrativne podatke, identificirani su uzroci problema i utvrđena je slika stanja na terenu, definirana je vizija i strateški ciljevi koji proizlaze iz analize. Realizacijom predviđenih aktivnosti osigurat će se razvoj pozitivnog okruženja koje pridonosi bržem povratku pojedinca iz institucije u obitelj i zajednicu te omogućiti socijalna uključenost potencijalnih i institucionalno zbinutih korisnika. Provedbom zacrtanih aktivnosti u konačnici će se smanjiti potreba za institucionalnom brigom i osigurati zaštita i poštivanje temeljnih ljudskih prava, dostojanstva, potreba i želja pojedinca i njegove obitelji.

Radi izrade kvalitetanog Akcionog plana i uspješnog provođenja reforme deinstitutionalizacije i transformacije ustanova socijalne zaštite provest će se aktivnosti kojima će se, kroz organiziranje kampanja informativnog tipa, prezentirati Strateški dokument u cilju pružanja informacija i stvaranja klime u kojoj će se realizirati novi koncept socijalnih usluga i njihovih pružatelja, kao i dobivanja mišljenja i stavova stručne javnosti o svim segmentima procesa.

Tranzicija postojećeg institucionalnog sistema socijalne zaštite realizirat će se kroz:

- Reviziju postojećeg zakonodavstva i usklađivanje s EU standardima.
- Vršenje alokacije postojećih financijskih resursa s institucionalne brige na razvoj vaninstitucionalnih modela podrške i brige u zajednici.

---

⁶ Zakon o osnovama socijalne zaštite, Zakon o zaštiti obitelji sa djecom, Zakon o zaštiti osoba sa invaliditetom, Zakon o civilnim žrtvama rata i Zakon o hraniteljstvu.

⁷ Pravilnik o standardima za rad i pružanje usluga u ustanovama socijalne zaštite u Federaciji Bosne i Hercegovine ("Službene novine Federacije BiH", broj 15/13).

- Uvođenje metoda i tehnika procjene pojedinačnih potreba korisnika u cilju prevencije institucionalne brige i pružanja potrebne podrške u zajednici.
- Osiguranje uvjeta za osnaživanje korisnika i njegove obitelji za uključivanje u zajednicu kroz intersektorsku suradnju svih aktera uključenih u proces pružanja podrške korisnicima.
- Procjenu pojedinačnih potreba korisnika smještenih u institucije i sačinjavanje individualnih planova podrške i zaštite nakon vraćanja u lokalnu zajednicu.
- Lokalno socijalno planiranje i razvoj vaninstitucionalnih usluga i oblika smještaja.
- Usklađeno planiranje na svim razinama (od svake pojedine ustanove socijalne zaštite, lokalne, kantonalne, entitetske pa do državne razine), što uključuje:
  - projekcije i očekivane rezultate deinstitutionalizacije za svaku uključenu korisničku grupu,
  - prioritete i projekcije razvoja mreže socijalnih usluga za korisničke grupe na lokalnoj razini, kao rezultat planiranog procesa koji je određen pojedinačnim planovima ustanova socijalne zaštite.
- Donošenje provedbenih planova koji sadrže:
  - obim i dinamiku provođenja procesa deinstitutionalizacije u odnosu na korisnike,
  - broj i strukturu uposlenih potrebnih za pružanje programa podrške korisnicima u instituciji i izvan nje,
  - definiranje daljnje namjene ili prenamjene ustanove (vršenje prenamjene postojećih resursa za organizirano stanovanje uz podršku, domove manjeg kapaciteta ili za pružanje vaninstitucionalnih usluga u zajednici, što podrazumijeva i prekvalifikaciju i dokvalifikaciju postojećeg kadra u ustanovama),
  - definiranje potrebnih financijskih sredstava za provođenje procesa transformacije i deinstitutionalizacije, što uključuje edukaciju i superviziju,
  - usklađivanje i koordinaciju procesa,
  - određivanje pokazatelja u svrhu praćenja stanja iz godine u godinu.

1. MEĐUNARODNI I DOMAĆI PRAVNI OKVIR

Međunarodni pravni instrumenti, koji su ugrađeni u Ustav Bosne i Hercegovine i koje je Bosna i Hercegovina ratificirala, čine dio njenog unutrašnjeg pravnog poretka i po pravnoj su snazi iznad zakona. Ustav Bosne i Hercegovine, kao i ustavi entiteta, sadrže posebne odredbe koje navode međunarodne dokumente za zaštitu ljudskih prava, a koji se imaju primjenjivati u Bosni i Hercegovini.

Člankom II. A. 2. **Ustava Federacije Bosne i Hercegovine** propisano je da će Federacija osigurati primjenu najviše razine međunarodno priznatih prava i sloboda, između ostalog, utvrđenih i u sljedećim dokumentima koji su relevantni za proces deinstucionalizacije i transformacije ustanova socijalne zaštite:

- **Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (1966)** koji je Bosna i Hercegovina je preuzela sukcesijom 01. rujna 1993. godine ("Službeni list R BiH", broj 25/93). Države članice ovog pakta priznaju svakom pravo da sudjeluje u kulturnom životu, da se koristi dostignućima znanosti i njihovom primjenom, te se priznaje i pravo svakoj osobi na životni standard dovoljan za nju samu.
- **Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima** je deklaracija koju je usvojila Opća skupština Ujedinjenih naroda 1948. godine u Parizu, čime je predstavljeno opće viđenje organizacije vezano za pitanja ljudskih prava garantiranih ljudima. Člankom 13. stavak 1. Deklaracije propisano je da svatko ima pravo na slobodu kretanja i izbora stanovanja u granicama pojedine države.
- **Europska konvencija o zaštiti ljudskih prava i temeljnih sloboda** je pravni akt Vijeća Europe (1949) o zaštiti sloboda i prava, donijet u Rimu 04. studenog 1950. godine, a stupio je na snagu 03. rujna 1953. godine. Uz konvenciju je doneseno i 13 dodatnih protokola. Čin donošenja Konvencije pravno je uobličio ideju zemalja Europe o uspostavljanju jedinstvene zaštite ljudskih prava i individualnih političkih sloboda koji čine temelj istinske demokracije.
- **Europska socijalna povelja**, temeljni je dokument Vijeća Europe o socijalnim pravima. Europska socijalna povelja usvojena je 1961. godine u Torinu, a druga, Izmijenjena Europska socijalna povelja, 1996. godine. U Povelji su sadržane tri kategorije socijalnih prava. Prva se odnose na sve građane neke zemlje, druga kategorija obuhvaća prava građana koja proizlaze iz statusa uposlenosti, a treću kategoriju čine prava posebnih socijalnih skupina.
- **Konvencija o pravima djeteta**, usvojena je na 44. zasjedanju Opće skupštine Ujedinjenih naroda, 20. studenog 1989. godine, a stupila je na snagu 02. rujna 1990. godine. Konvencija sadrži univerzalne standarde koje država potpisnica mora jamčiti svakom djetetu. U Konvenciji se, prije svega, govori o obvezama odraslih u odnosu prema djetetu kao i o obvezama brojnih društvenih faktora u vezi zaštite djeteta. To je prvi dokument u kojemu se djetetu pristupa kao subjektu s pravima, a ne samo kao osobi koja treba posebnu zaštitu. Konvencija o pravima djeteta obvezuje stranke na pridržavanje njezinih odredbi, te uključuje pravo nadziranja primjene u državama koje su je prihvatile i ratificirale. UN-ov

Komitet za prava djeteta identificirao je četiri opća načela na kojima se zasnivaju sva prava sadržana u Konvenciji, a to su: načelo nediskriminacije, pravo na život i razvoj, najbolji interes djeteta i sloboda izražavanja mišljenja.

Nadalje, ova Strategija polazi i od drugih međunarodnih i nacionalnih strateških dokumenata i to:

- **Konvencija Ujedinjenih naroda o pravima osoba s invaliditetom** je jedan od najvažnijih međunarodnih instrumenata za zaštitu prava osoba s invaliditetom. Bosna i Hercegovina je 29. srpnja 2009. godine potpisala ovu Konvenciju i Opcioni protokol. Svrha Konvencije je unapređenje, zaštita i osiguravanje punog i ravnopravnog uživanja svih ljudskih prava i temeljnih sloboda osoba s invaliditetom i unapređenje poštovanja njihovog urođenog dostojanstva. Konvencija doprinosi da osobe s invaliditetom budu "subjekti" koji imaju prava i koji su u stanju tražiti zaštitu tih prava, slobodno odlučivati o svom životu i biti aktivni članovi društva. Opća načela Konvencije ugrađena su u dokument Politika u oblasti invalidnosti u Bosni i Hercegovini i smjernica su djelovanja u svim oblastima od značaja za osobe s invaliditetom.
- **Akcionni plan Vijeća Europe za promoviranje prava i punog sudjelovanja osoba s invaliditetom u društvu: unapređenje kvalitete života osoba s invaliditetom u Europi 2006-2015** je na razini Vijeća Europe ključni dokument koji usmjerava djelovanje europskih država u oblasti invaliditeta. Ovaj dokument sadrži 15 ključnih smjernica za unapređenje važnih područja djelovanja od interesa za osobe s invaliditetom, kao što su: sudjelovanje u političkom i javnom životu, sudjelovanje u kulturnom životu, informacije i komunikacije, obrazovanje, profesionalna rehabilitacija, osposobljavanje i upošljavanje, pristupačno okruženje, život u zajednici, zdravstvena zaštita, socijalna zaštita, pravna zaštita, zaštita od nasilja i zloupotrebe, istraživanje i razvitak, te podizanje svijesti.
- **Povelja o temeljnim pravima Europske unije** garantira određena politička, socijalna i ekonomska prava državljana i stanovnika Europske unije na razini nadnacionalnog propisa važećeg na cijelom prostoru Europske unije. Povelja je izrađena na temelju Europske konvencije o zaštiti ljudskih prava i temeljnih sloboda. Poveljom se štiti dostojanstvo čovjeka, zabranjuje se diskriminacija i to konkretnim navođenjem invaliditeta, te traži uključivanje osoba s invaliditetom u život zajednice.
- **Madridska deklaracija** donesena je u cilju jačanja djelovanja na području od interesa za osobe s invaliditetom na Europskom kongresu osoba s invaliditetom 2002. godine. Deklaracijom se proklamiraju prava osoba s invaliditetom kao punopravnih, integriranih i nediskriminiranih građana s ravnopravnim pristupom svim društvenim bogatstvima. Njena svrha je da svi zajedno doprinesu procesu stvaranja jednakih mogućnosti za sve osobe s invaliditetom i njihove obitelji.

Domaći strateški dokumenti na koje se oslanja ova Strategija su:

- **Strategija za izjednačavanje mogućnosti za osobe sa invaliditetom u Federaciji Bosne i Hercegovine 2011-2015** je dokument nastao u cilju stvaranja uvjeta za implementaciju Politike u oblasti invalidnosti u Bosni i Hercegovini i usklađivanja djelovanja na području zaštite osoba

s invaliditetom s dostignutim europskim i svjetskim standardima i svim trendovima koji imaju za cilj nastojanje da sva područja života i djelovanja budu otvorena i pristupačna osobama s invaliditetom.

- **Dokument politike zaštite djece bez roditeljskog staranja i obitelji pod rizikom od razdvajanja u Federaciji BiH 2006-2016** usvojila je Vlada Federacije Bosne i Hercegovine i oba doma Parlamenta Federacije Bosne i Hercegovine u siječnju 2008. godine. Politika nastoji razviti sistem dječje zaštite koji štiti pravo djece na život s biološkim obiteljima, te osigurava, ukoliko život djece s obiteljima nije moguć, poštivanje prava djece bez roditeljskog staranja, koja su zagantirana Konvencijom o pravima djeteta. Politika predviđa dubinsku reformu sistema zaštite djece i obitelji i njezin je cilj razviti sistem zaštite koji ima kapacitet da optimalno odgovori na potrebe djece za životom u svojoj biološkoj obitelji, kao i na potrebe djece već razdvojene od roditelja da dobiju takvu zaštitu koja će biti u skladu s najboljim individualnim interesima djeteta. Ovaj sistem favorizira obiteljske oblike zbrinjavanja djece bez roditeljskog staranja, te transformaciju velikih institucija u male smještajne jedinice, gdje će postojeći kapaciteti i resursi biti transformirani u niz službi, primarno usmjerenih na aktivnosti prevencije razdvajanja djece od roditelja.
- **Akcionim planom za provedbu politike zaštite djece bez roditeljskog staranja i obitelji pod rizikom od razdvajanja u Federaciji BiH 2006-2016 za period 2013-2014** predviđeno je: unapređenje, odnosno usklađivanje zakonske regulative u oblasti zaštite djece bez roditeljskog staranja, u dijelu koji se tiče hraniteljstva, s međunarodnim konvencijama, propisima i strategijama usvojenim na razini BiH, unapređenje stručnog rada i odgovornosti u oblasti hraniteljstva i povećanje broja hraniteljskih obitelji i broja djece smještene u hraniteljske obitelji, odnosno smanjenje broja djece u institucijama.

2. ANALIZA STANJA

2. 1. Institucionalno zbrinjavanje

Prikaz i razumijevanje postojećeg institucionalnog modela zbrinjavanja korisnika u ustanovama socijalne zaštite u Federaciji BiH nije moguć bez uvida u Ustavom Federacije BiH podijeljenu nadležnost u oblasti socijalne politike između federalne, kantonalne i općinske razine vlasti. U Federaciji BiH oblast socijalne zaštite regulirana je Zakonom o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite obitelji sa djecom ("Službene novine Federacije BiH", br. 36/99, 54/04, 39/06 i 14/09), dok se propisima kantona o socijalnoj zaštiti bliže uređuju uvjeti, način, postupak i financiranje prava iz socijalne zaštite.

Temeljnim zakonom nije detaljno obrađena materija koja se bavi djelatnošću i radom ustanova socijalne zaštite. Istim je propisano da ustanove socijalne zaštite obavljaju djelatnost socijalne zaštite, da imaju svojstvo pravnog lica i da se na njihovo osnivanje i rad primjenjuju propisi o ustanovama.

Djelatnost socijalne zaštite mogu obavljati i humanitarne organizacije, udruženja građana, vjerske zajednice i organizacije koje oni osnivaju, građani pojedinci i strana fizička ili pravna lica.

Shodno podijeljenoj nadležnosti u Federaciji BiH, osnivanje i rad ustanova socijalne zaštite uređuje se na federalnoj, kantonalnoj i općinskoj razini. Zakonom o preuzimanju prava i obveza osnivača nad ustanovama socijalne zaštite u Federaciji Bosne i Hercegovine⁸, preuzeta su osnivačka prava od strane Parlamenta Federacije BiH nad 5 ustanova socijalne zaštite.

U Federaciji BiH institucionalni model brige i pomoći naslijeđen je iz pedesetih godina prošlog stoljeća i uveden je u cilju zbrinjavanja najugroženijih kategorija stanovništva kao što su: osobe s invaliditetom, djeca bez roditeljskog staranja, odrasle i stare osobe, odgojno zanemarena i zapuštena djeca i druge kategorije korisnika u stanju socijalne potrebe.

U Federaciji BiH funkcioniра 25 vladinih ustanova socijalne zaštite u kojima je zbrinuto 3.282 korisnika i to:

- 3 zavoda za zbrinjavanje osoba s invaliditetom s ukupno 1.290 korisnika,
- 2 doma za socijalno-zdravstveno zbrinjavanje osoba s invaliditetom i drugih osoba s 312 osoba (245 i 67),
- 5 ustanova za zbrinjavanje djece bez roditeljskog staranja s 371 korisnikom,
- 9 ustanova za zbrinjavanje starih i iznemoglih osoba s 1.194 korisnika,
- 1 ustanova za vaspitanje muške djece i omladine s 18 korisnika,
- 3 disciplinska centra za maloljetnike sa 66 korisnika,
- 2 terapijske zajednice s 31 korisnikom.

Smještaj za 1.616 korisnika vrši se u 24 nevladine institucije i to:

- 1 prihvatni centar sa 404 korisnika,
- 9 ustanova za zbrinjavanje djece bez roditeljskog staranja sa 606 korisnika,
- 4 ustanove za zbrinjavanje starih i iznemoglih osoba s 243 korisnika,
- 6 sigurnih kuća s 325 korisnika,
- 4 terapijske zajednice s 38 korisnika⁹,

---

⁸ Zakon o preuzimanju prava i obveza osnivača nad ustanovama socijalne zaštite u Federaciji Bosne i Hercegovine ("Službene novine Federacije BiH", br. 31/08 i 27/12).

⁹ Prema nezvaničnim podacima, ukazano je na veći broj terapijskih zajednica (9) s oko 160 korisnika.

- evidentirano je i 6 privatnih ustanova za zbrinjavanje starih i iznemoglih osoba s 259 korisnika.

U vladinim i nevladinim ustanovama uposlano je ukupno 1.562 radnika i to: 583 u ustanovama za osobe s invaliditetom, 168 u ustanovama za djecu bez roditeljskog staranja, 28 u ustanovi za vaspitanje muške djece i omladine i 330 u ustanovama za stare osobe. U nevladinim ustanovama za zbrinjavanje djece bez roditeljskog staranja uposlano je 229 radnika, 70 radnika u ustanovama za zbrinjavanje starih osoba, dok je u prihvatnom centru uposlano 154 radnika¹⁰.

Pored proračunskih sredstava, financiranje ustanova socijalne zaštite se osigurava i iz drugih izvora kao što su naknade za obavljene usluge, imovine korisnika, donacija, kroz humanitarne i druge projekte, dok određeni dio sredstava ostvaruju svojim vlastitim radom. Ove institucije raspolažu i velikom količinom resursa koji se odnose na zgrade, opremu ili poljoprivredna dobra, koja neke od njih posjeduju u svom vlasništvu.

Tradicionalni institucionalni smještaj karakterizira:

- Zatvoren prostor odvojen od zajednice.
- Niska razina socijalnih i drugih usluga.
- Niska razina poštovanja ljudskih prava (korisnici lišeni svake privatnosti, žive pod strogim nadzorom i kontrolom osoblja, izloženi su velikom riziku od izrabljivanja i nasilja i slično).
- Neinformiranost ili minimalna informiranost korisnika o njihovim pravima.
- Nedostatak stručnog osoblja (manjak radnih terapeuta i socijalnih radnika).
- Nedovoljno ili nikako educirano uposlano osoblje.
- Osobe pod starateljstvom, odnosno osobe lišene poslovne sposobnosti su potpuno isključene iz svih vidova donošenja odluka.
- Korisnici doživotno borave u institucijama protiv svoje volje samo uz pristanak staratelja.
- Tretman korisnika s kombiniranim i psihičkim teškoćama se gotovo i isključivo oslanja na propisivanje lijekova s mnogo manjim naglaskom na šire rehabilitacione i terapijske aktivnosti za osposobljavanje za život u zajednici.
- Razvoj i drugih pojava koje imaju negativne posljedice na emocionalno stanje i ponašanje korisnika.

Negativne karakteristike institucionalizacije zahtijevaju poduzimanje aktivnosti na mijenjanju tradicionalnog načina brige o korisniku u cilju otklanjanja štetnih posljedica institucionalnog zbrinjavanja korisnika i izgradnje resursa za pružanje odgovarajućih usluga za podršku u zajednici.

---

¹⁰ Prema nepotpunim podacima Federalnog ministarstva rada i socijalne politike.

2. 2. Vaninstitucionalne usluge i oblici zbrinjavanja

U Federaciji BiH od 1997. godine, uglavnom u većim gradskim sjedištima, počelo se sa pružanjem vaninstitucionalnih usluga koje obuhvaćaju programe razvijanja dnevnog i poludnevnog zbrinjavanja osoba s invaliditetom koje i dalje žive u krugu obitelji i poznatom okruženju.

U kontekstu govora o vaninstitucionalnim uslugama i oblicima zbrinjavanja potrebno je istaknuti i sljedeće podatke:

- Prema postojećim podacima, vladin sektor je osnivač 2 ustanove u kojima se vodi dnevna, poludnevna i stacionarna briga o 197 djece s invaliditetom, dok se ista usluga pruža i u 2 nevladine ustanove za 133 djece s invaliditetom.
- Na području Federacije BiH funkcioniraju 4 dnevna centra za djecu zatečenu u skitnji s 276 korisnika.
- Usluga kućne njege i pomoći u kući pruža se za 902 korisnika, a usluge socijalnog, stručnog i drugog rada pružaju se za 230.004 korisnika¹¹.

Potrebno je povećati opseg, kvalitetu i raznovrsnost vaninstitucionalnih oblika brige u zajednici, što se prije svega odnosi na pružanje usluga koje su slabo dostupne ili se pružaju u minimalnom obimu kao što su usluge cjelodnevnog, poludnevnog i povremenog boravka, podrške i njege u kući, stručne podrške u upošljavanju osoba s invaliditetom, usluge osobnog asistenta za osobe s najtežim stupnjem invaliditeta, podrške samostalnom življenju osoba s intelektualnim poteškoćama, usluge podrške u vlastitom domu, kao i druge usluge koje pružaju podršku korisniku pri integraciji u zajednicu.

Vlada Federacije BiH podržala je proces deinstitucionalizacije kroz:

- Realokaciju finansijskih sredstava za otvaranje zasebnih stambenih zajednica izvan zavoda za zbrinjavanje mentalno invalidnih osoba Bakovići, Drin i Pazarić. Realizirajući svoje programe ove ustanove su otvaranjem stambenih zajednica za stanovanje uz podršku izvršili deinstitucionalizaciju 59 korisnika.
- Implementaciju programa "Život u lokalnoj zajednici uz podršku" koji realizira Savez organizacija za podršku osobama s intelektualnim teškoćama. Realizacijom ovog programa pružena je podrška za 11 korisnika u zajednici. U tijeku je implementacija i daljnje širenje modela stanovanja u zajednici uz podrške u Unsko-sanskom, Srednjobosanskom i Zeničko-dobojskom kantonu, uz očekivanja da se kroz navedene programe izvrši deinstitucionalizacija za oko 30 korisnika.
- Pozitivan primjer uspješne deinstitucionalizacije nalazi se u Tuzli, gdje je u suradnji Centra za socijalni rad Tuzla i Open Society Foundation MHI organizirana podrška za 10 korisnika koji su deinstitucionalizirani iz Zavoda za zbrinjavanje mentalno invalidne djece i omladine - Pazarić.

---

¹¹ Prema nepotpunim podacima Federalnog ministarstva rada i socijalne politike za 2012. godinu.

- U Tuzlanskom i Srednjobosanskom kantonu uspješno je realizirana promocija i razvoj hraniteljstva u suradnji vladinog i nevladinog sektora. Rezultati su vidljivi kroz provođenje aktivnosti zbrinjavanja djece bez roditeljskog staranja u druge/hraniteljske obitelji, čime je smanjen institucionalni smještaj određenog broja djece s područja ovih kantona. Ujedno je vršeno promoviranje, animiranje i popularizacija obiteljskih oblika zbrinjavanja, a provedeno je evidentiranje i obuka hraniteljskih obitelji, kao i obuka stručnih radnika u centrima za socijalni rad.
- U Hercegovačko-neretvanskom kantonu prezentiran je projekt Priprema i stvaranje uvjeta za transformaciju JU Dječjeg Doma "Mostar" u cilju stvaranja preduvjeta za deinstitucionalizaciju i unapređenje sistema zaštite djece bez roditeljskog staranja i obitelji pod rizikom u ovom kantonu. Partneri u realizaciji ovog projekta su Hope and Homes for Children i predstavnici nadležnog kantonalnog ministarstva, centara za socijalni rad s područja ovog kantona i Dječjeg doma "Mostar".
- Prema raspoloživim podacima iz 2012. godine u drugu obitelj je smješteno ukupno 630 korisnika i to 523 djece i 107 odraslih osoba.

Iako su evidentni pozitivni pomaci u razvoju vainsitucionalnih modela zbrinjavanja korisnika u zajednici, ovi oblici brige ipak nisu dovoljno zaživjeli na području cijele Federacije BiH. U tom pogledu treba poduzeti dodatne aktivnosti i prilikom donošenja lokalnih planova razvoja fokus staviti na razvoj oblika brige o korisnicima kao što je smještaj u drugu/hraniteljsku obitelj, domove manjeg kapaciteta, te stambene zajednice, odnosno organizirano stanovanje u zajednici.

2. 3. Socijalna zaštita

U Federaciji BiH sistem socijalne zaštite uključuje preko 40 ministarstava i institucija¹². Djelatnost socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite obitelji sa djecom obavlja Federalno ministarstvo rada i socijalne politike i 10 kantonalnih ministarstava nadležnih za oblast socijalne zaštite i zaštite obitelji i djece, kroz rad 79 lokalnih službi (57 centara za socijalni rad i 22 službe nadležne za oblast socijalne zaštite i zaštite obitelji i djece), dva kantonalna centra za socijalni rad i 55 ustanova za zbrinjavanje korisnika socijalne zaštite (vladin i nevladin sektor, privatne ustanove).

---

¹²Federalno ministarstvo rada i socijalne politike i 10 kantonalnih ministarstava nadležnih za oblast socijalne zaštite, Federalno ministarstvo za pitanje boraca i invalida obrambeno-oslobodilačkog rata, Federalno ministarstvo raseljenih osoba i izbjeglica, Federalno ministarstvo zdravstva i 10 kantonalnih ministarstava nadležnih za oblast zdravstva, Zavod za zdravstveno osiguranje i reosiguranje FBiH, 10 kantonalnih zavoda/fondova, Zavod za mirovinsko i invalidsko osiguranje Federacije BiH, Federalni zavod za zapošljavanje i 10 kantonalnih službi za zapošljavanje.

a) Centri za socijalni rad / službe socijalne zaštite

Lokalne službe socijalne zaštite kao višefunkcionalne centralne institucije u provođenju svojih ciljeva djeluju u skladu sa suvremenim principima rada zasnovanim na znanstvenim temeljima. Na lokalnoj razini centri/službe su ključni akteri u oblasti planiranja i razvijanja mješovitog sistema pružanja usluga socijalne zaštite na razini jedne ili više općina i iste u tom procesu radi kvalitetnijeg pružanja usluga surađuju s nevladinim i drugim organizacijama.

U procesu deinstitucionalizacije i transformacije centrima/službama se nameće drugačiji pristup prema uslugama, pa samim tim i potreba za njihovom aktivnijom ulogom.

Zadaci centara/službi u procesu deinstitucionalizacije su:

- Aktivno sudjelovanje u pripremi korisnika i pripremi njihovih obitelji za povratak ili za upućivanje u vaninstitucionalne oblike smještaja.
- Aktivna uloga u prevenciji upućivanja novih korisnika na smještaj u instituciju.
- Pravovremena procjena trenutnih potreba, planiranje i poticanje za prihvaćanje potrebnih usluga, te praćenje korisnika kroz izradu i kreiranje individualnih planova koji se sačinjavaju u suradnji s korisnicima, njihovim obiteljima i drugim pružateljima usluga.
- Praćenje ostvarivanja individualnog plana koji treba revidirati u skladu s promjenama specifičnih potreba i okolnosti korisnika.

Zbog porasta potreba za uslugama i preopterećenosti uposlenika u centrima/službama, općinske vlasti kao glavni financijeri centara/službi trebaju posvetiti značajnu pažnju neophodnim promjenama i stvaranju zadovoljavajućih uvjeta za pružanje potrebnih usluga što se ne može osigurati bez znatnih ulaganja u postojeće kapacitete.

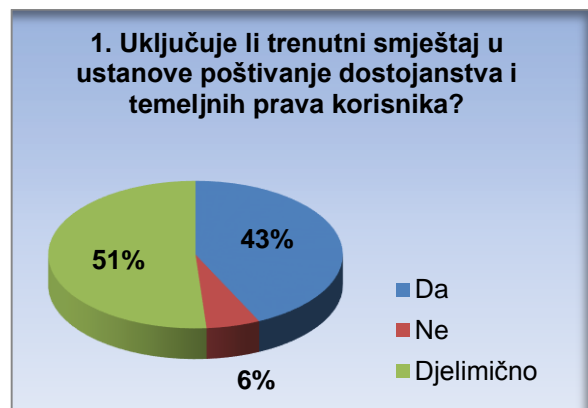
Vlada Federacija BiH će u cilju razvoja servisa podrške u zajednici, koji će se vršiti u partnerstvu s drugim sektorima i kroz međusobnu suradnju vladinog i nevladinog sektora, podržati i podsticati provedbu ovih aktivnosti na lokalnoj razini.

b) Stavovi uposlenih stručnih radnika o institucionalnim i vaninstitucionalnim oblicima zaštite

Za potrebe Strategije provedeno je istraživanje radi utvrđivanja stavova uposlenih stručnih radnika u centrima/službama i drugim pružateljima usluga u odnosu na institucionalne i vaninstitucionalne oblike brige o korisnicima. Istraživanje je rađeno pomoću upitnika koji se sastojao od 13 pitanja na uzorku od 135 ispitanika, odnosno uposlenih stručnih radnika u centrima/službama.

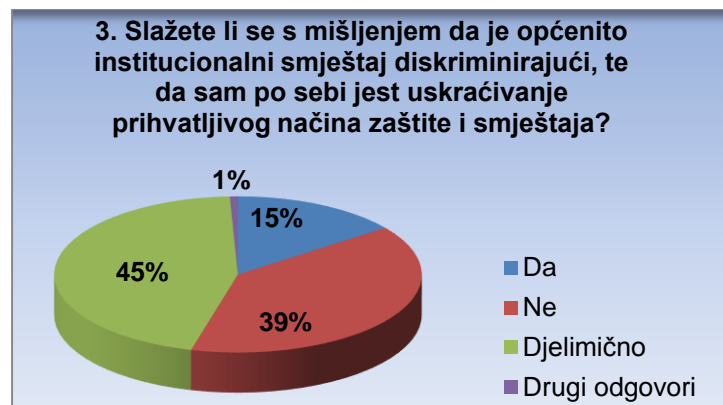
Cilj istraživanja je bio utvrditi spremnost uposlenih stručnih radnika za prihvaćanje reforme koja je nužna u oblasti socijalne zaštite, a posebice u procesu deinstitutionalizacije, kako bi se na temelju dobivenih rezultata moglo pristupiti poduzimanju potrebnih mjera prelaska s institucionalnog na alternativni oblik zbrinjavanja.

(1-2) Prema rezultatima ove analize, utvrđeno je da većina ispitanika smatra institucionalni oblik zbrinjavanja korisnika potpuno ili djelomično opravdanim, optimalnim, prihvatljivim i nediskriminirajućim načinom zaštite korisnika.

Dobiveni rezultati pokazuju nespremnost ispitanika za proces uključivanja korisnika u zajednicu i nedovoljnu samokritičnost kada je riječ o tretmanu korisnika u ustanovama.

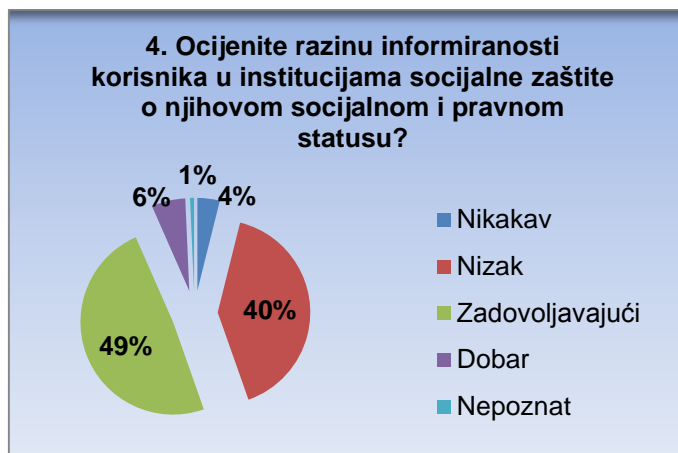
(3) Odgovori ukazuju da gotovo 40% ispitanika trenutni oblik smještaja ne prepoznaje kao diskriminirajući, kao i da smatraju da je isti prihvatljiv način zaštite i smještaja korisnika.

Rezultati istraživanja upućuju na potrebu poduzimanja akcije na educiranju i ovladavanju potrebnim tehnikama za prepoznavanje kršenja temeljnih prava korisnika koji su smješteni u ustanovama.

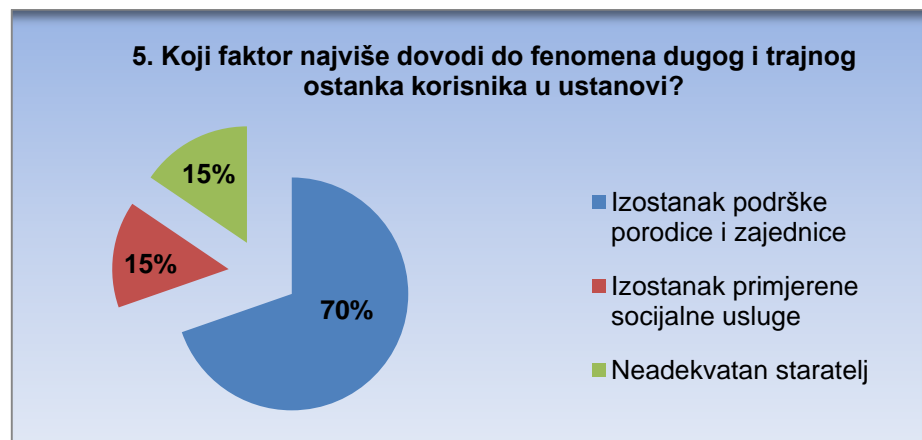

(4) Postotak od 49% ispitanika smatra da je razina informiranosti korisnika u institucijama o njihovom socijalnom i pravnom statusu zadovoljavajuća, dok 40% smatra da je ta razina niska.

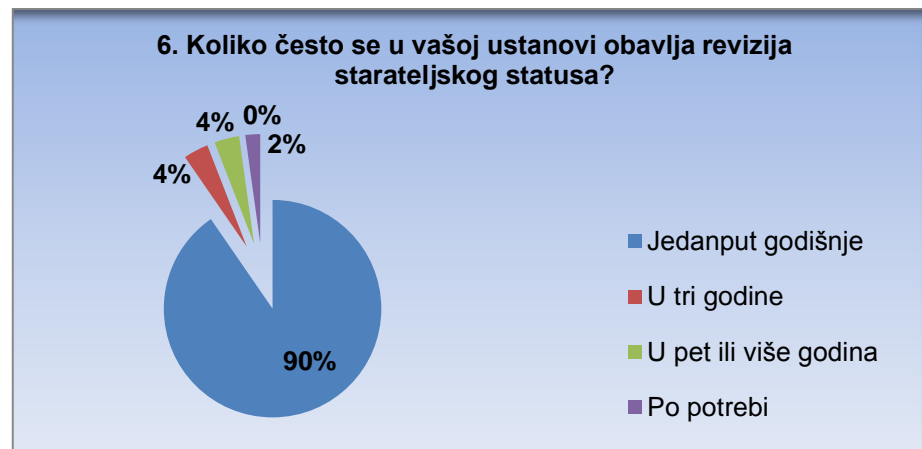
Rezultati ovog ispitivanja ukazuju da stručni radnici ne prepoznaju potrebu poštivanja temeljnih ljudskih prava osoba koje su smještene u ustanove, kao i da ne poznaju elementarne potrebe struke, odnosno da osoba treba biti upoznata o svim relevantnim informacijama koje su za nju bitne.

(5) Stav ispitanika u 70% slučajeva je da izostanak podrške obitelji i zajednice dovodi do fenomena dugog i trajnog boravka korisnika u ustanovama, dok odgovori 15% ispitanika sadrže uvjerenje da je to posljedica izostanka primjerene socijalne usluge. Preostalih 15% ispitanika smatra da je za fenomen dugog i trajnog ostanka korisnika u ustanovi odgovoran neadekvatan staratelj.

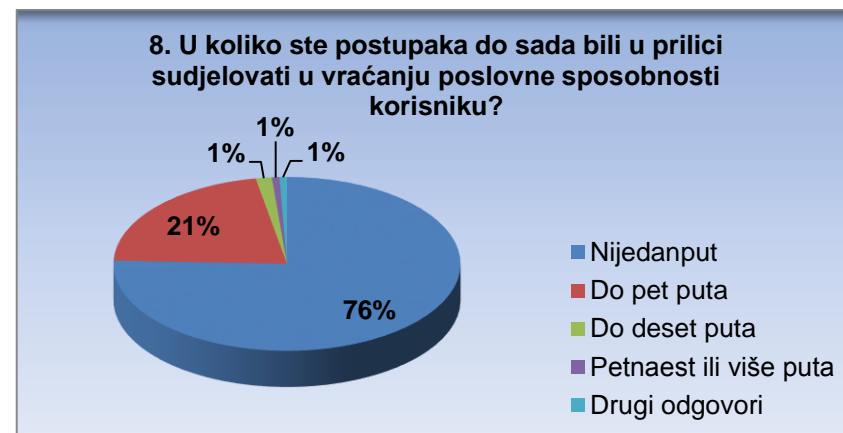
Grafički prikaz ukazuje na neogovoran odnos i ulogu stručnih radnika u dugom i trajnom ostanku korisnika u ustanovama, odnosno na “svjesno skretanje pažnje na odgovornost obitelji i zajednice”. Međutim, imajući u vidu činjenicu da smještaj u ustanovu obavlja stručni radnik centra/službe, zabrinjavajuće je aboliranje uloge staratelja u cjelokupnom procesu.

(6) Procenat od visokih 90% pokazuje da se samo jedanput godišnje obavlja nadzor nad vršenjem dužnosti staratelja.

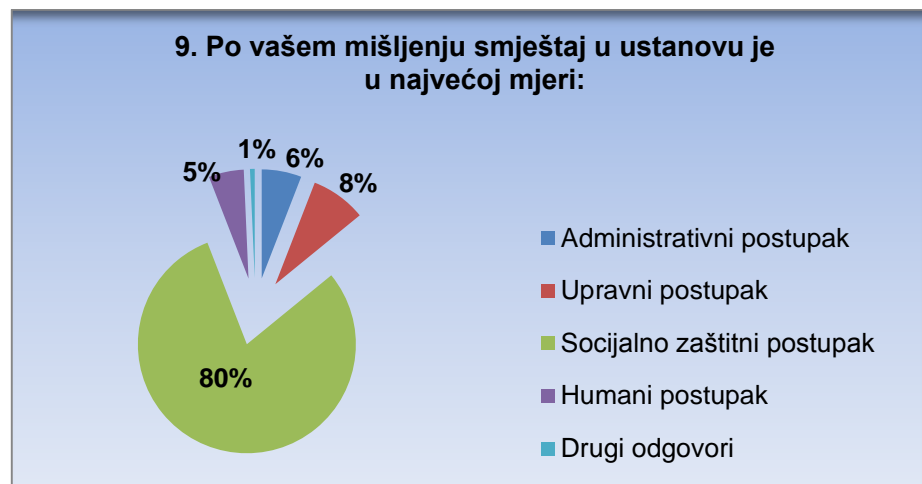
Rezultati ovog istraživanja pokazuju da i kada se vrši dužnost staratelja, ta dužnost se vrši birokratski i površno.

(7 i 8) Rezultati ove analize pokazuju da je 35% ispitanika petnaest ili više puta sudjelovalo u oduzimanju ili ograničavanju poslovne sposobnosti, dok 76% ispitanika nijedanput nije bilo u prilici sudjelovati u vraćanju poslovne sposobnosti korisniku.

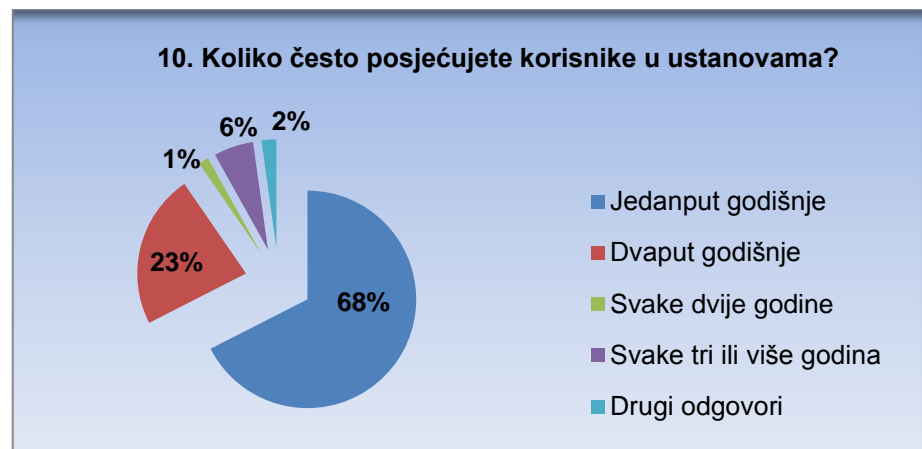
Ovo istraživanje ukazuje na nepostojanje spremnosti da se češće vrši revizija i vraćanje poslovne sposobnosti korisniku.

(9) Stav ispitanika u 80% slučajeva je da je smještaj u ustanove u najvećoj mjeri socijalno zaštitni postupak, dok 14% ispitanika smatra da je to administrativni ili upravni postupak.

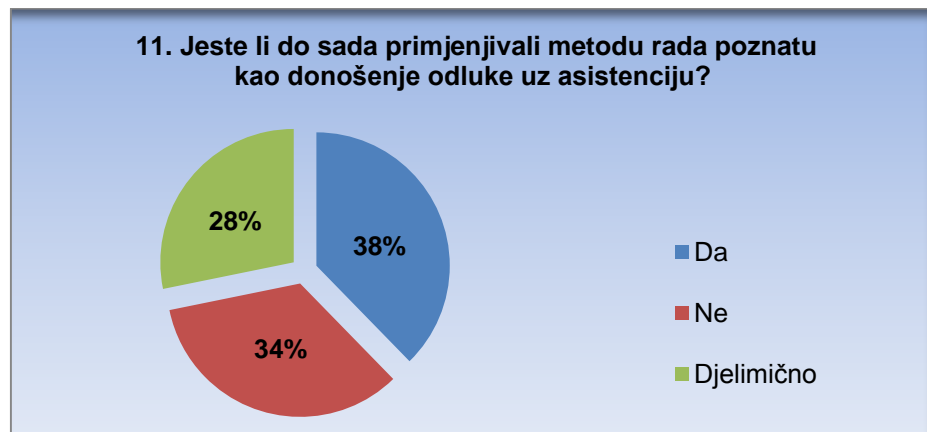
Zanimljivo je da smještaj u ustanovu većina ispitanika smatra socijalno zaštitnim postupkom, pri tome zanemarujući stav i mišljenje korisnika o istom.

(10) Prema dobivenim rezultatima, organi starateljstva u 68% slučajeva jedanput u godinu dana vrše posjetu korisniku kojeg su smjestili u ustanove socijalne zaštite, dok je 23% iskazalo da posjete vrše dva puta godišnje.

Što se tiče ovih podataka, podsjećamo da iste treba oprezno čitati, jer se propisana godišnja posjeta ustanovama socijalne zaštite vrši jedanput godišnje, ali u istom obilasku stručni radnik vrši posjete svih korisnika koje je njegova služba smjestila u ustanovu koju posjećuje. Ne postoji individualni pristup.

(11) Procenat ispitanika koji je primjenjivao i djelomično primjenjivao donošenje odluke uz asistenciju je 66% i veći je od broja ispitanika koji nikako nije primjenjivao tu metodu.

Ispitivanjem je ustanovljeno da značajan broj ispitanika u svom radu ne koristi ili samo djelomično koristi metodu donošenja odluke uz asistenciju.

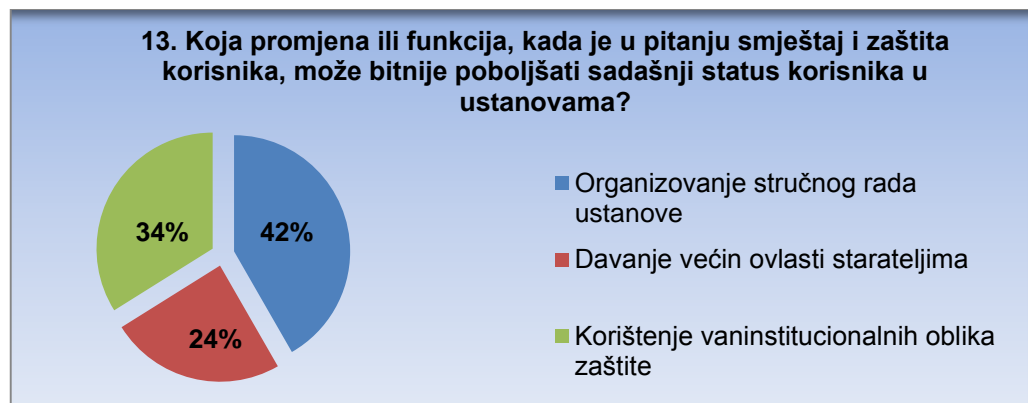
(12) Pravo na podršku u donošenju odluke uz asistenciju u 44% slučajeva je korišteno prilikom smještaja korisnika u ustanovu, dok je 18% korišteno u slučajevima koji se odnose na ostvarivanje poslovne sposobnosti i upravljanje imovinom.

Navedeni podatak ukazuje na nepoznavanje, korištenje, a time i uskraćivanje prava na korištenje donošenja odluke uz asistenciju.

(13) Prema mišljenju 42% ispitanika, sadašnji status korisnika u ustanovama može se poboljšati organiziranjem stručnog rada, a prema mišljenju 34% ispitanika korištenjem vaninstitucionalnih oblika zaštite. Preostalih 24% ispitanika smatra da se stanje u ustanovama može poboljšati davanjem većih ovlasti starateljima.

Ovaj grafički prikaz pokazuje nisku razinu upućenosti i svijesti stručnih radnika u odnosu na potrebu osiguravanja alternativnih i vaninstitucionalnih oblika zaštite korisnika radi poboljšanja statusa korisnika.

Zaključak:

- Prisutna je nedovoljna informiranost i neuvažavanje volje korisnika pri odlučivanju i izboru smještaja.
- Stručni radnici imaju očekivanja i stav kako će osobe, koje su jednom smještene u ustanove i koje imaju staratelje, u ustanovi provesti ostatak svog života.
- Prosječno trajanje boravka za korisnike u ustanovama se kreće između deset do dvadeset godina.
- Staratelj vrši posjete korisnicima u ustanovama smještaja jedanput godišnje, ali se to obavlja više kao rutinska administrativna operacija, a ne posjeta s ciljem utvrđivanja stanja korisnika i mogućnosti njegove resocijalizacije.
- Stručni radnici smatraju da su napori i šanse da se osoba smještena u ustanovu vrati natrag u zajednicu ravne nuli kao i da su često bili uzaludni njihovi napori da se ponovno uspostavi njihova poslovna sposobnost ili razviju kod njih vještine potrebne za život izvan ustanove.
- Starateljstvo ne sprečava zlostavljanje. Sistem starateljstva ima za cilj zaštitu osobe od lošeg postupanja. Međutim, praksa pokazuje da sistemu nedostaju jasni i precizni zaštitni mehanizmi koji su potrebni za postizanje tog cilja.
- “Nedostatak interesa” od strane staratelja se navodi kao razlog zbog kojeg neke osobe ostaju u ustanovama protiv svoje volje.
- Neki korisnici pod starateljstvom nemaju nikakvog kontakta sa svojim starateljima. Velika udaljenost ustanova, nedostatak stručnog kadra, manjak resursa, kao i činjenica da jedan stručnjak ima više osoba kojima je dat kao staratelj, smatra se uobičajenim razlogom zbog kojeg staratelj ne ispunjavaju svoju obvezu.
- Zaposlenici centara/službi ništa ili vrlo malo rade na pokretanju postupka za vraćanje poslovne sposobnosti ukoliko za to postoji potreba.
- Izražena je zabrinutost da se centri/službe bore s preopterećenošću poslom što rezultira neadekvatnim bavljenjem okolnostima individualnih slučajeva osoba koje su pod starateljstvom.
- Većina korisnika se već prije smještaja u ustanovu nalazi pod starateljstvom, a ugovori o njihovom boravku odobreni su od strane staratelja u centru/službi.
- Nakon smještaja u ustanovu korisnici se zadržavaju svo vrijeme svog boravka bez mogućnosti ulaganja žalbe na zadržavanje.
- Vjerojatnoća za povratak u život u zajednici je vrlo mala, a mogućnost vraćanja poslovne sposobnosti je nikakva.
- Nedovoljno se primjenjuje zakonska odredba koja nalaže redovitu reviziju starateljstva nad osobom. Prisutna je praksa da osoblje ustanove djeluje kao staratelj osoba koje žive u ustanovi. Ako je funkcija staratelja data upraviteljima ili socijalnim radnicima ustanove gdje osoba živi, javlja se sukob interesa i nemoguće je jamčiti zaštitu prava i interesa te osobe iznad svih ostalih interesa i konflikata.
- Stručni radnici smatraju da “je proces donošenja odluka koje se tiču korisnika jednostavniji ukoliko ne moraju imati suglasnost samih korisnika ili njihovih obitelji”, te da se takve mjere “provode radi veće zaštite korisnika”. Jasno je da se starateljstvo koristi radi interesa osoblja, jer u tom slučaju nije potrebno konzultirati osobe koje žive u ustanovi vezano uz odluke koje utječu na njihove živote. To jasno pokazuje na koji se način starateljstvo koristi u svrhu oduzimanja prava, a ne za njihovo promicanje, zaštitu i ostvarivanje.

Opći zaključak koji proizlazi iz provodenog istraživanja je da, kada se radi o procesu izmjene institucionalnog sistema zaštite u zaštitu u zajednici postoji potreba za korjenitom promjenom u pristupu prema uslugama koje pružaju centri/sluzbe i drugi pružatelji usluga. U cilju osiguranja prevencije institucionalizacije i promoviranja i podsticanja vaninstitucionalne brige o korisniku u zajednici neophodno je putem stručnog usavršavanja i edukacije uposlenika vršiti izmjene tradicionalnih profesionalnih stavova uposlenika o svim bitnim pitanjima koja im se u ovom procesu nameću.

Preporuke:

- Uskladiti nacionalno zakonodavstvo s konvencijama, deklaracijama i sporazumima koje je BiH potpisala ili ratificirala.
- Intenzivirati aktivnosti na deinstitutionalizaciji putem informativnih kampanja i drugih aktivnosti.
- Osigurati upošljavanje dovoljnog broja kvalificiranog i stručnog kadra.
- Osigurati provođenje europskog etičkog kodeksa profesionalnog ponašanja svih stručnih uposlenika.
- Izraditi i propisati licence za rad stručnih radnika.
- Propisati minimalne uvjete za osoblje koje radi u području usluga socijalne zaštite. Ti uvjeti trebali bi pokrivati:
  - prevenciju i kontrolu neprimjerenog ponašanja,
  - izradu i provedbu individualiziranih terapijskih planova,
  - superviziju,
  - zakonska prava i odgovornosti osoblja.
- Koordinirati programe obuke koji se bave navedenim pitanjima, a koje bi vodili iskusni stručnjaci. Evaluacija kompetentnosti osoblja u ovim područjima trebala bi biti obavezan element obuke osoblja. Kao dio profesionalnog usavršavanja, osoblje bi trebalo pohađati systemske i obavezne edukacije tijekom kojih će obnavljati svoja znanja u navedenim pitanjima.
- Osigurati standardizaciju usluga i drugih instrumenata stručnog rada, koje trebaju koristiti sve ustanove i organizacije koje se bave socijalnom zaštitom.
- Izraditi Zakon o djelatnosti socijalnog rada.
- Izraditi Zakon o psihološkoj djelatnosti.
- Osigurati zaštitu i podršku obitelji kao i pristup nizu usluga podrške u vlastitom domu, drugim smještajnim i ostalim uslugama podrške u zajednici, uključujući osobnog asistenta neophodnog za podršku životu i inkluziji u zajednici radi sprečavanja izolacije i segregacije.
- Podržati razvoj programa i osigurati potporu za samostalan život mladeži koja napušta sistem javne brige.

- Uložiti napore za spajanje i očuvanje emocionalnih veza djeteta i obitelji nakon smještaja djeteta u neki od alternativnih oblika staranja.
- Započeti provođenje reforme sistema opravdanosti pokretanja postupka oduzimanja poslovne sposobnosti radi uvođenja alternative starateljstvu i ostalih zaštitnih mjera koje su ekvivalent načinima donošenja odluke i implementacija modela odlučivanja uz asistenciju. Tako bi se po prvi put otvorilo pitanje redefiniranja opcije instituta starateljstva u Obiteljskom zakonu, koje bi se trebalo promijeniti u smislu da se starateljima reducira ili oduzme mogućnost da bilo kojem korisniku uskrati pravo na odlučivanje ili da ga se protiv njegove volje smjesti u ustanovu socijalne zaštite.
- Ustanove socijalne zaštite i centri/službe trebaju revidirati status starateljstva za svaku osobu pod starateljstvom i pokrenuti postupke za vraćanje poslovne sposobnosti osobama s psihosocijalnim poteškoćama koje ne žele biti pod starateljstvom.
- Promijeniti stavove i pristup prema osobama s invaliditetom kao "objektima" te ih početi tretirati kao pojedince koji imaju ista prava kao i svi ostali uz poštivanje njihovog dostojanstva, na siguran i human način, te im omogućiti poštivanje njihovih izbora i prava na samoodređenje.
- Osigurati veću socijalnu osjetljivost društva prema ovim kategorijama.

2. 4. DJECA BEZ RODITELJSKOG STARANJA

Na području Federacije BiH postojeći mehanizmi zaštite djece bez roditeljskog staranja i oblika pružanja brige su: smještaj u drugu obitelj/hraniteljstvo (specijalno, srodničko), institucionalno zbrinjavanje, smještaj djece u socijalne obitelji ili druge oblike brige koji su zasnovani na obitelji ili oblicima sličnim obitelji.

U proteklih nekoliko godina rađene su određene analize iz kojih se može vidjeti kretanje broja djece bez roditeljskog staranja i oblici zbrinjavanja istih. Neki od tih podataka su precizniji, kao što su podaci o djeci smještenoj u institucijama, dok potpuni i precizni podaci vezani za djecu smještenu u hraniteljskim obiteljima nisu dostupni.

Provedene analize ukazuju da se zbrinjavanje djece bez roditeljskog staranja u 80% slučajeva realizira kroz smještaj u institucije ili srodničke obitelji, kao i da se centri/službe nikako ili veoma malo bave promocijom i razvojem hraniteljstva.

Uočeni problemi:

- Nedostaje jedinstvena baza podataka o djeci bez roditeljskog staranja i o djeci i obiteljima pod rizikom od razdvajanja.

- Nedostaju pouzdani podaci i o razlozima razdvajanja djece od roditelja, kao i o mjerama koje je potrebno poduzeti u pogledu zaštite djeteta i potpore obiteljima pod rizikom.
- Neefikasan i neuvezan sistem brige o djeci i obiteljima u stanju socijalne potrebe uzrokuje pojava nedovoljne suradnje ustanova i organizacija koje se bave dječjom zaštitom na razini lokalne zajednice, kantona i Federacije BiH, što za posljedicu ima dupliranje poslova, netransparentan rad i rasipanje i inače nedovoljnih resursa.
- Najveći broj centara/službi u Federaciji BiH nema kapacitete za rad s obiteljima pod rizikom i djecom kojoj prijete gubitak roditeljskog staranja.
- Zakonska regulativa nije sveobuhvatno regulirala različite vrste podrške obiteljima koje se nalaze pod rizikom.
- Servisi za prevenciju razdvajanja djece od roditelja, kao i servisi za obiteljsko zbrinjavanje djece bez roditeljskog staranja nedovoljno su razvijeni i ne postoje sistemski naponi za njihovu promociju i daljnji razvoj.
- Mali broj nevladinih organizacija se bavi zaštitom i potporom obitelji kroz kratkoročne projekte.
- Nisu uočeni pomoci kada je u pitanju:
  - planiranje usluga u oblasti socijalne zaštite djece,
  - procjena,
  - praćenje,
  - razvoj usluge podrške mladima koji napuštaju sistem javne brige.

Ovakvo stanje ukazuje na potrebu konkretnog djelovanja u cilju unapređenja brige o djeci bez roditeljskog staranja i obiteljima pod rizikom od razdvajanja, u skladu s Politikom¹³ i drugim relevantnim međunarodnim dokumentima.

Treba ustrajati na razvoju sistema zaštite koji ima potreban kapacitet i optimalan odgovor na potrebe djece za životom u njihovoj biološkoj obitelji i djeci razdvojenoj od roditelja osigurati zaštitu koja će biti u skladu s njihovim najboljim interesima.

U tom pogledu potrebno je dati prednost:

- Obiteljskim oblicima zbrinjavanja djece bez roditeljskog staranja.
- Transformaciji velikih institucija u male smještajne jedinice.
- Transformaciji postojećih kapaciteta i resursa u niz službi primarno usmjerenih na aktivnosti prevencije razdvajanja djece od roditelja.

---

¹³ Dokument Politike zaštite djece bez roditeljskog staranja i obitelji pod rizikom od razdvajanja u Bosni i Hercegovini 2006-2016.

a) Institucionalno zbrinjavanje

Akcionim je planom¹⁴ utvrđeno da, kada se radi o djeci bez roditeljskog staranja i zaštiti njihovog najboljeg interesa, postoji veliki broj djece koja su zbog raznih prilika morala biti izuzeta iz obiteljskog okruženja, te da se njihovo zbrinjavanje često ne provodi prema individualnim potrebama djeteta i njegovom najboljem interesu, već prema postojećim raspoloživim kapacitetima za pojedine oblike zbrinjavanja. Iako se u relevantnim dokumentima preferiraju obiteljski oblici zbrinjavanja, u praksi se i dalje daje prednost institucionalnom smještaju djece.

Uzroci favoriziranja institucionalnog smještaja:

- Relativno jednostavne procedure smještaja u ustanovu u odnosu na druge oblike zbrinjavanja.
- Nedostatak hraniteljskih obitelji.
- Tradicionalno oslanjanje na institucionalni smještaj.
- Veliki broj ustanova sa značajnim kapacitetima u koje se djeca uvijek mogu smjestiti.

I pored toga što ima svojih dobrih strana kao što je pružanje brige i zaštite djeci bez roditeljskog staranja i uključenost profesionalaca raznih profila u rad s njima, institucionalni oblik zbrinjavanja nije u mogućnosti djetetu pružiti ono što može obiteljsko okruženje, zbog čega se i nastoji smanjiti broj djece smještene u institucije.

Konstantirano je da u periodu nakon usvajanja Politike nije uočen porast broja izmještene djece iz institucija u biološke ili druge/hraniteljske obitelji, te se pokazalo da postoji tendencija da se u ustanove smještaju djeca mlađeg uzrasta.

Prema podacima iz 2012. godine u Federaciji BiH u 14 ustanova je smješteno 977 korisnika, na osnovu čega primjećujemo da je i dalje veliki broj djece bez roditeljskog staranja smješten u ustanove socijalne zaštite.¹⁵

---

¹⁴ Akcioni plana za provedbu Politike zaštite djece bez roditeljskog staranja i obitelji pod rizikom od razdvajanja u Federaciji Bosne i Hercegovine 2006-2016. za period 2013-2014. godina.

¹⁵ Prema nepotpunim podacima Federalnog ministarstva rada i socijalne politike.

BROJ DJECE SMJEŠTENE U USTANOVE SOCIJALNE ZAŠTITE U 2012. GODINI

STRUKTURA KORISNIKA U USTANOVIMA																		
STAROSNA STRUKTURA	DJECA BEZ OBA RODITELJA			DJECA NEPOZNATIH RODITELJA			DJECA NAPUŠTENA OD STRANE RODITELJA			DJECA RODITELJA LIŠENIH RODITELJSKOG PRAVA			DJECA RODITELJA SPRIJEČENIH DA VRŠE RODITELJSKU DUŽNOST			SVEUKUPNO		
	1			2			3			4			5			6		
	Spolna struktura		Ukupno	Spolna struktura		Ukupno	Spolna struktura		Ukupno	Spolna struktura		Ukupno	Spolna struktura		Ukupno			
	m	ž	m+ž	m	ž	m+ž	m	ž	m+ž	M	ž	m+ž	m	ž	m+ž	m	ž	m+ž
0-3						15	14	29	2		2	33	28	61	50	42	92	
4-7	1	2	3			8	15	23	7	1	8	48	43	91	64	61	125	
8-14	6	3	9	1		1	52	54	106	13	9	22	140	108	248	212	174	386
15-18	16	12	28		1	1	24	37	61	10	9	19	75	73	148	125	132	257
Preko 18	6	7	13	1	1	2	13	25	38	5	3	8	22	34	56	47	70	117
Sveukupno	29	24	53	2	2	4	112	145	257	37	22	59	318	286	604	498	479	977

Dodatni izvori informacija o domovima i institucijama za smještaj djece bez roditeljskog staranja predstavlja i Specijalni izvještaj Institucije Ombudsmena o pravima djece koja su smještena u ustanove.¹⁶

Izvještaj ukazuje na:

- Neujednačenu praksu osiguranja smještaja i življenja djece.

¹⁶ Specijalni izvještaj o pravima djece smještena u ustanove, sa posebnim osvrtom na normative i standard Institucije ombudsmena za ljudska prava BiH iz listopada 2010. godine.

- Odsustvo minimuma zajedničkih standarda u pružanju usluge u ustanovama, što se direktno odražava na kvalitet življenja djece, formiranja djece kao osoba, posebno kroz ograničenost stjecanja raznovrsnih vještina, znanja i sveukupnih sposobnosti za budući samostalan i dostojanstven život.
- Nedostatak mehanizama za ocjenu kvaliteta življenja djece u ustanovama s obzirom na dob djeteta i standarde koji se primjenjuju u ustanovama.
- Potrebu za zaštitom djece od svih oblika potencijalne diskriminacije zbog, između ostalog, ograničenog pristupa zdravstvenoj zaštiti, nedostatka odgovarajuće obuke u oblasti životnih vještina, nedostatka obučenog stručnog kadra, lošeg stanja smještajnih objekata i nedostatka odgovarajućih resursa.
- Potrebu da se vrše sistemske periodične provjere smještaja djece u ustanove, imajući u vidu da se smještaj djeteta bez roditeljskog staranja u institucije koristi samo u krajnjoj nuždi, odnosno samo kada je to preporučeno od strane stručnjaka i u najboljem je interesu djeteta.
- Potrebu da se smanji vrijeme koje djeca bez roditeljskog staranja provode u institucijama.
- Nedostatak sredstava za ispravno funkcioniranje i monitoring starateljstva u institucijama.

Teza da institucionalni smještaj treba biti zastupljen samo u izuzetnim slučajevima zahtjeva provođenje procesa transformacije velikih ustanova u manje smještajne jedinice kao i razvoj usluga u lokalnoj zajednici, što, pored usklađivanja zakonske regulative u cilju omogućavanja otvaranja malih obiteljskih domova sa smještajnim kapacitetima do 12 djece, podrazumijeva i standardiziranje usluga koje će se pružati u ovim domovima.

b) Vaninstitucionalni oblici zbrinjavanja

Proteklih nekoliko godina, točnije od 2006. godine, najveći je naglasak stavljen na transformaciju institucionalnog oblika zbrinjavanja i pružanje prirodnijeg, odnosno obiteljskog načina života djeci bez roditeljskog staranja.

Pozitivni primjeri u praksi koji se odnose na razvoj vaninstitucionalnih oblika zbrinjavanja ostvareni su:

- Realiziranjem Akcionog plana, kroz završetak prve faze projekta "Transformacija JU Doma za djecu bez roditeljskog staranja u niz novih usluga koje će podržavati odrastanje djece u obiteljima", koji je rađen u suradnji nadležnog kantonalnog ministarstva, JU Doma za djecu bez roditeljskog staranja Tuzla i Hope and Homes for Children u Tuzli. Druga faza projekta koja slijedi podrazumjevat će realizaciju sačinjenog plana transformacije Doma u niz novih usluga koje će podržavati odrastanje djece u obiteljima ili u suvremenim oblicima vanobiteljskog zbrinjavanja.

- Uspješno je okončan projekat “Razvoj servisa za djecu bez roditeljskog staranja i obitelji pod rizikom od razdvajanja na području Srednjobosanskog kantona” koji su zajednički proveli nadležno kantonalno ministarstvo i Hope and Homes for Children u suradnji s 9 centara za socijalni rad s područja ovog kantona. Na ovaj način smanjen je broj djece s područja ovog kantona u institucijama Federacije BiH i razvijene su nove i unaprijeđene postojeće usluge za djecu bez roditeljskog staranja i obitelji pod rizikom od razdvajanja.
- Pored provedenih aktivnosti na ovim projektima, nastavkom realizacije Akcionog plana predviđa se promocija smještaja u drugu/hraniteljsku obitelj kao i aktivnosti koje se odnose na stvaranje uvjeta za otvaranje malih obiteljskih domova i pružanje podrške mladima koji napuštaju sistem javne brige i osiguranje podrške za samostalan život.
- U Hercegovačko-neretvanskom kantonu kroz projekt “Priprema i stvaranje uvjeta za transformaciju JU Dječjeg Doma 'Mostar'” stvorit će se preduvjeti za deinstitucionalizaciju i unapređenje sistema zaštite djece bez roditeljskog staranja i obitelji pod rizikom u ovom kantonu. Partneri u realizaciji projekta su Hope and Homes for Children i predstavnici nadležnog kantonalnog ministarstva, centara za socijalni rad s područja ovog kantona i Dječjeg doma “Mostar”.

Smještaj u drugu/hraniteljsku obitelj

Mladima se omogućava:

- Kroz individualni pristup poštovanje njihovog prava na privatni život.
- Razvoj radnih navika, znanja i vještina koje u velikim institucijama ne mogu ostvariti.
- Jednak pristup uslugama i dobrima kao što to imaju djeca u svojim biološkim obiteljima.
- Kontakt s biološkom obitelji, srođnicima i prijateljima.
- Život u poznatom okruženju.
- Lakše prevladavanje trauma izazvanih izdvajanjem i smještanjem u ustanovu koja se nalazi na drugoj lokaciji u odnosu na poznato okruženje.
- Pravilan rast, razvoj i funkcioniranje djeteta.

Nedostaci koji utječu na promociju i razvitak smještaja u drugu/hraniteljsku obitelj:

- Razvoja ovog vida smještaja odvija se prvenstveno kroz projekte nevladinog sektora.
- Nemogućnost samoodrživosti projekata.
- Neusklađenost zakonske regulative i nedostatak podzakonskih akata.
- Nedostatak kvalitetnih standarda.

- Nedovoljni kapaciteti centara za socijalni rad za sljedeće aktivnosti:
  - promoviranje smještaja u drugu/hraniteljsku obitelj, odnosno animiranje obitelji,
  - vršenje procjene,
  - provođenje pripremnog treninga,
  - praćenje,
  - podrška hraniteljskim obiteljima i djeci nakon i tijekom smještaja djeteta.

Potrebno je intenzivirati aktivnosti na razvoju vaninstitucionalnih oblika zbrinjavanja kao što je obiteljsko zbrinjavanje, za čiju je realizaciju nužno ojačati obitelj u cilju spajanja iste sa djetetom, promoviranje smještaja u drugu/hraniteljsku obitelj kao i aktivnosti koje se odnose na stvaranje uvjeta za otvaranje malih obiteljskih domova i pružanje podrške mladima koji napuštaju sistem javne brige i zaštitu djece putem instituta usvojenja.

U tom procesu fokus treba staviti na:

- najbolji interes djeteta,
- mijenjanje sistema rada,
- mijenjanje metoda i tehnika rada sa djecom,
- ubrzan razvoj usluga: prevencije, integracije, otvaranje malih obiteljskih domova, razvoj hraniteljstva i pružanje podrške mladima.

Usvojenje

Dosadašnje analize pokazuju da je veoma mali broj usvojene djece u odnosu na ukupan broj djece bez roditeljskog staranja, tako da je procjenjeno da tijekom jedne kalendarske godine u prosjeku bude usvojeno oko 30 do 40 djece.

Pokazatelji koji potkrepljuju navedenu analizu predloženi su podacima da je tijekom 2009. godine u Federaciji BiH usvojeno 40 djece, tijekom 2010. godine 33 djece, dok je tijekom 2011. godine usvojeno 48 djece, a u 2012. godini evidentirano je 27 usvojene djece¹⁷.

Najčešći razlozi malog broja usvojene djece odražavaju se kroz inzistiranje potencijalnih usvojlaca:

---

¹⁷ Prema nepotpunim podacima Federalnog ministarstva rada i socijalne politike.

- da usvoje djecu mlađu od pet godina,
- da su roditelji djece i srodnici u pravoj i pobočnoj liniji do trećeg koljena zdravi/nisu osobe s invaliditetom,
- da roditelji djece nisu ovisnici o narkotičkim sredstvima,
- da roditelji djece nisu osobe s društveno neprihvatljivim ponašanjem,
- nezainteresiranost potencijalnih usvojitelja za djecu starije dobi, odnosno djecu preko pet godina i za usvojenje djece s invaliditetom,
- mali ili nikakav interes za nepotpunim usvojenjem,
- zakonska ograničenost potencijalnih usvojioca godinama starosti (na 45 godina),
- davanje suglasnosti za usvojenje djece čiji roditelji nemaju redovit kontakt s njima ili zapostavljaju roditeljsku zaštitu, kako je to regulirano Obiteljskim zakonom,
- dugotrajni sudski postupci oduzimanja roditeljskog staranja roditeljima koji o djetetu ne žele brinuti, a ne daju suglasnost za njegovo usvojenje,
- stereotipi i predrasude vrlo prisutne prema djeci čiji su roditelji Romi,
- problemi usvojenja djece od strane stranih državljana ili državljana BiH koji žive vani, uzrokovani potrebom da adaptacioni period propisan zakonom moraju provesti na području BiH.

Kako bi se razvio institut usvojenja, pored usklađivanja zakonske regulative, potrebno je unaprijediti i stručni rad i odgovornost u oblasti usvojenja, vršiti promoviranje usvojenja i popularizirati nepotpuno usvojenje za djecu sa smetnjama u razvoju. Pored navedenog, postoji potreba za unificiranom bazom podataka potencijalnih usvojitelja i djece za usvojenje.

U cilju omogućavanja razvoja i samoodrživosti vaninstitucionalnih oblika zbrinavanja neophodna je zajednička suradnja i podrška svih aktera uključenih u realizaciju ovog procesa.

2. 5. OSOBE S INVALIDITETOM

Pored trenutnih zakonom utvrđenih oblika podrške koji su usmjereni na osobe s invaliditetom, u sistemu socijalne zaštite Federacije BiH osnovni i dominantni model brige za ove kategorije je institucionalno zbrinjavanje.

Prema rezultatima istraživanja "Procjena kapaciteta institucija i organizacija koje se bave pružanjem usluga osobama sa invaliditetom"¹⁸ u Federaciji BiH usluge smještaja i zbrinjavanja osoba s invaliditetom pružalo je 5 ustanova, pomoć pri liječenju i nabavci lijekova 40 ustanova, njegu i pomoć u kući 24 ustanove, nabavku ortopedskih pomagala i pružanje pomoći pri nabavci 21 ustanova, personalnu asistenciju 14 ustanova. Većina ustanova usluge pruža svim osobama s invaliditetom, ali se kao najbrojniji korisnici pojavljuju gluhi i nagluhi, zatim slijepi i slabovidni, osobe s mentalnom retardacijom, s tjelesnim invaliditetom, te s kombiniranim smetnjama.

U sektoru zdravstva za osobe s invaliditetom pristupačne su i usluge koje pružaju centri za mentalno zdravlje (CMZ) kao i centri za rehabilitaciju u zajednici (CBR). U Federaciji BiH usluge iz oblasti mentalnog zdravlja osiguravaju se kroz mrežu koju čini 31 centar za mentalno zdravlje u zajednici i 38 centara za fizikalnu i psihosocijalnu rehabilitaciju, koji su uključeni u primarnu zdravstvenu zaštitu.

Uočeni problemi:

- Obim usluga koje u procesu integracije osoba s invaliditetom pružaju socijalni, zdravstveni i drugih sektori (obrazovanje, zapošljavanje, sport i rekreacija i drugi vladini i nevladini sektori, udruženja korisnika i obitelji) u zajednici je nedovoljan i realno ne zadovoljava iskazane potrebe za mrežom vaninstitucionalnih usluga u zajednici.
- Osobe s invaliditetom imaju izražene potrebe za pružanjem usluga putem institucionalnih i vaninstitucionalnih oblika zaštite u domovima za različite kategorije korisnika, centrima za pomoć i njegu u kući, zbog čega im je potrebno osigurati brze i dostupne informacije o ostvarivanju pojedinih prava iz oblasti socijalne zaštite.
- Za osobe s najtežom vrstom i stupnjem invaliditeta potrebno je uvesti institut personalnog asistenta kojim se ovim osobama pruža mogućnost neovisnijeg planiranja života i uključivanja u život zajednice.
- Postoji potreba za razvojem mreže mobilnih stručnih službi kojima se pruža podrška u sredini u kojoj osoba s invaliditetom živi i potpora neophodna za ostanak i uspješno aktivno sudjelovanje u lokalnoj zajednici, kvalitetniji život i pravo na vlastito određenje i izbor.
- Postoji potreba za osiguranjem systemske podrške obiteljima koje osnuju osobe s invaliditetom i obiteljima koje se brinu o osobama s invaliditetom.
- Radi zaštite mentalnog zdravlja, provođenja okupacione terapije, profesionalne terapije i drugih rehabilitacionih tretmana kojima se pruža podrška korisniku za socijalnu inkluziju u zajednicu nakon završenog bolničkog liječenja, potrebno je podržati strukturalno i procesno prilagođavanje zavoda za zbrinjavanje mentalno invalidnih osoba u ustanove intermedijarnog tipa.

---

¹⁸ Procjena kapaciteta institucija i organizacija koje se bave pružanjem usluga osobama sa invaliditetom (Ćuk, M. – Hopić, D., 2008. godina).

Svi vidovi podrške koji imaju za cilj poboljšanje kvaliteta života osoba s invaliditetom, kao što su vainstitucionalne usluge i vaninstitucionalni oblici zbrinjavanja u zajednici, nisu se kontinuirano i sistemski razvijali u skladu s njihovim individualnim potrebama. U praksi, pored stihijskih i sporadičnih slučajeva koji rezultiraju trenutnim zahtjevima, još nije zaživio proces reforme institucionalnog zbrinjavanja ka socijalnom zbrinjavanju u zajednici.

Minimalni pomaci u mijenjanju tradicionalnog institucionalnog načina zbrinjavanja korisnika u većini slučajeva su pravdani ekonomskom isplativošću tradicionalnog institucionalnog načina zbrinjavanja, koji je "jeftinija" varijanta od osiguranja vaninstitucionalnih modela zbrinjavanja i pružanja usluga u zajednici.

Možemo konstatirati da je jedan od najvažnijih uzroka ovakvog stanja, pored nedovoljnih materijalnih sredstava, i nedosljednost u provođenju postojećih politika i strategija u BiH i u Federaciji BiH, koje se ne provode sistemski, iako imaju jasnu viziju i definirane smjerove djelovanja, usklađene s pozitivnim praksama i EU standardima.

Na temelju uočenih problema potrebno je djelovati u smjeru stvaranja boljeg ambijenta u zajednici za osobe s invaliditetom, promoviranjem i podsticanjem zajedničkog rada svih aktera koji sudjeluju u procesu integracije u zajednicu, mijenjanja institucionalnog sistema zaštite kao i osiguranja sistemske podrške obiteljima koje osnuju osobe s invaliditetom i obiteljima koje se brinu o osobama s invaliditetom.

a) Institucionalno zbrinjavanje

Stvarni broj osoba s invaliditetom u institucionalnom smještaju je teško iskazati i iz razloga što su ove osobe pored ustanova namijenjenih za njihovo zbrinjavanje smještene i u ustanove koje se bave zbrinjavanjem starih osoba i druge ustanove sličnog tipa.

Općenito se može reći da su osnovni problemi ustanova za zbrinjavanje osoba s invaliditetom:

- Prekapacitiranost, odnosno masovnost što znači da je u prosjeku u jednoj ustanovi zbrinuto 370-520 korisnika.
- Neki objekti su stari preko 50 godina i zahtijevaju dodatne prepravke i ulaganja koja ne garantiraju dostizanje razine potrebnog standarda za neometano funkcioniranje ustanove.
- Nisu ispunjeni ni najnužniji standardi u pogledu usluga smještaja, opreme, stručnog i drugog osoblja.

Ombudsmeni Bosne i Hercegovine u Specijalnom Izvještaju o stanju u ustanovama za zbrinjavanje mentalno invalidnih lica u BiH¹⁹ razmotrili su stanje u ustanovama i dali preporuke nadležnim državnim i entitetskim organima, kako bi isti poduzeli određene mjere u cilju uklanjanja svih oblika diskriminacije u odnosu na kategorije korisnika koje su zbrinute u ovim ustanovama.

Navedenim je Izvještajem utvrđeno sljedeće:

- Korisnici su izvan svake mreže u sistemu podrške i odgovarajuće pomoći, osuđeni na grubu diskriminaciju i marginaliziranje njihovih problema.
- Ne poštuju se temeljna ljudska prava.
- Ne postoji kvalitetna zaštita.
- Nužno je sudjelovanje i pomoć šire zajednice.
- Potrebna je kontrola i nadzor nadležnih organa u ustanovama.
- Prebukiranost ustanova pogoduje stvaranju konfliktnih situacija, onemogućava bilo kakav terapijski rad i narušava pravo na privatnost korisnika/ce.

Kako bi se prevladali navedeni problemi, neophodno je djelovati u smjeru osiguranja optimalne razine kvaliteta usluga i organizacije rada u ustanovama. Na ovaj bi se način u svim segmentima poboljšao život korisnika u ustanovama, povećala mogućnost provođenja aktivnosti koje vode pripremi korisnika za samostalan život i razvili novi oblici podrške u zajednici, s posebnim naglaskom na “Stanovanje u zajednici uz podršku”.

U tom pogledu Federalno ministarstvo rada i socijalne politike je u suradnji sa Savezom Sumero uradilo analizu Plan razvoja službi “Stanovanje u zajednici uz podršku” u Federaciji BiH, na temelju koje bi se pristupilo transformaciji institucionalnog vida zbrinjavanja i pokrenule službe stanovanja u zajednici uz podršku.

Istraživanjem je obuhvaćen 1.861 korisnik iz 5 ustanova u Federaciji BiH i to: 3 zavoda za zbrinjavanje mentalno invalidnih osoba (Drin, Bakovići i Pazarić), Centar Duje i KJU Nahorevo.²⁰

Dobivenom analizom utvrdilo se da:

- je najveći broj osoba smješten u Zavod Drin (520), zatim Zavodu Bakovići (377), Zavodu Pazarić (393) i Centru Duje (404),

---

¹⁹ Specijalni Izvještaj o stanju u ustanovama za zbrinjavanje mentalno invalidnih lica u BiH (Institucija Ombudsmena/Ombudsmana, 2009. godina).

²⁰ Publikacijom obuhvaćeni podaci iz 2012.godine. U analizu ne ulaze korisnici s područja Brčko distrikta 21 osoba, RS 57 osoba i CG 2 osobe.

- najmanji broj osoba je smješten u KJU Dom Nahorevo (243),
- od 1.861 korisnika njih 1.786 su odrasle osobe, dok su preostalih 75 korisnika djece. Osim toga, gledano prema spolnoj strukturi 842 osobe su ženskog spola, dok je 1.019 osoba muškog spola,
- najveći broj zbrinutih korisnika je pokretan (1.592), dok je nepokretnih 157, a najmanji broj osoba (112) je djelomično pokretno,
- najveći broj osoba (911) ima psihosocijalne poteškoće, 777 intelektualne poteškoće, 109 osoba je s fizičkim i 59 osoba s psiho-organskim poteškoćama, a za 5 osoba nisu navedene dijagnoze.

Kada se radi o razini potrebne podrške utvrdilo se da:

- je za 1.338 osoba potrebna svakodnevna kratkotrajna podrška,
- je za 278 osoba potrebna intenzivna sveobuhvatna podrška,
- je najmanjem broju od 240 osoba potrebna svakodnevna intenzivna podrška,
- za 5 osoba nisu navedene dijagnoze i iste nisu svrstane niti u jednu razinu podrške.

Ukoliko bi se pristupilo transformaciji institucionalnog vida zbrinjavanja te se pokrenule službe stanovanja u zajednici uz podršku, u Federaciji BiH bi bilo neophodno pokrenuti 44 službe i 2 službe za 78 korisnika iz RS i Brčko distrikta.

Formiranje jedinica za podršku u Federaciji BiH iziskivalo bi sljedeće troškove:

- Za 1.939 korisnika od 1.673.682,00 KM mjesečno, odnosno 20.094.304,00 KM godišnje.
- Trenutno se na razini Federacije BiH za smještaj svih korisnika usluga izdvaja 19.942.000,00 KM godišnje, a cijena pruženih usluga smještaja u lokalnoj zajednici uz definirane cijene za pružanje usluga (740,00 KM, 980,00 KM i 1.180,00 KM) bi bila cca 500.000,00 KM manja i iznosila bi 1.618.740,00 KM mjesečno, odnosno 19.424.880,00 KM godišnje.

Navedene analize upućuju na potrebu da se pristupi transformaciji institucionalnog vida zbrinjavanja osoba s invaliditetom prenamjenom postojećih resursa za organizirano stanovanje uz podršku, domove manjeg kapaciteta ili za pružanje vaninstitucionalnih usluga u zajednici.

b) Vaninstitucionalni oblici zbrinjavanja

U Federaciji BiH od 2005. godine se krenulo s prvim koracima deinstitucionalizacije ustanova tako što je:

- Zavod Bakovići pokrenuo projekt Centar “Budućnost” i otvorio 4 stambene jedinice unutar ustanove za pripremu 20 korisnika Zavoda za stanovanje uz podršku.
- U Fojnici je 2007. godine otvorena prva stambena jedinica za stanovanje uz podršku u kojoj i danas stanuje 8 korisnika. Nakon toga, 2010. godine je uslijedila realizacija još jednog projekta uz financijsku podršku Federalnog ministarstva rada i socijalne politike u sklopu kojeg je otvorena kuća u ruralnom dijelu općine Fojnica u kojoj od 2012. godine živi 8 osoba. U tijeku je realizacija projekta život u lokalnoj zajednici uz podršku u Kiseljaku, također u organizaciji Zavoda Bakovići, a uz financijsku potporu Federalnog ministarstva rada i socijalne politike. Navedenim projektom kupljene su i opremljene 2 stambene jedinice (stanovi) u kojima će od 2014. godine stanovati 9 korisnika iz Zavoda Bakovići čime će se napraviti još jedan korak u procesu deinstitucionalizacije ove ustanove.
- “Stan za obuku za stanovanje u zajednici uz podršku” u Zavodu Drin stavljen je u funkciju u 2011. godini. Organiziran je za stanovanje četiri osobe. Korisnici koji uspješno završe jednostavniji program osposobljavanja za život uz podršku stanuju u ovom stanu, uključuju se u intenzivni program osposobljavanja kao priprema za preseljenje u lokalnu zajednicu.
- Uz financijsku podršku Federalnog ministarstva za rad i socijalnu politiku, Zavod Drin je u 2012. godini kupio i opremio dvije kuće u lokalnoj zajednici u Fojnici u kojoj samostalno žive dvije obitelji (po pet osoba s intelektualnim teškoćama, uglavnom s područja Fojnice koje su do tada bile na smještaju u Zavodu Drin i koje su prošle ciklus obuke za samostalan život u lokalnoj zajednici, uz povremenu podršku stručnih uposlenika Zavoda).
- U Zavodu Pazarić izvršena je deinstitucionalizacija 24 korisnika u 3 kuće na lokalitetu Ramić koje su opremljene sa svim potrebnim elementima koji su neophodni za provođenje Programa za osposobljavanje za stanovanje uz podršku.
- Tijekom 2010. godine krenula je i implementacija programa “Život u lokalnoj zajednici uz podršku” koji realizira Savez organizacija za podršku osobama s intelektualnim teškoćama Federacije BiH uz financijsku podršku Open Society Foundation – MHI program i Federalno ministarstvo rada i socijalne politike. Ovim programom je u početnoj fazi podržano 16 korisnika (12 korisnika u Sarajevu, te 4 korisnika u Mostaru). Stambene zajednice, odnosno 4 stambena prostora (3 u Sarajevu, 1 u Mostaru) su iznajmljena i većim dijelom na temelju želja korisnika renovirana i opremljena. Angažirano je 6 dodatno educiranih asistenata. Zbog nepotpisivanja ugovora s lokalnim centrima za socijalni rad, čime bi se osigurala samoodrživost programa, smanjen je broj korisnika na 11 u Sarajevu i Mostaru kao i broj asistenata na 4.
- Nakon pozitivnih rezultata vezanih za organiziranje podrške, definiranje PCP modela procjene, uspješnog pilotiranja i odziva javnosti u zajednici kao i negativnih iskustava, nastavljeno je s razvijanjem modela u drugim kantonima u Federaciji BiH. Tako su u Unsko-sanskom, Srednjobosanskom i Zeničko-dobojskom kantonu potpisani Protokoli o suradnji, odnosno o razvoju ovog modela usluga, smještaja i podrške u lokalnim zajednicama. U 2014. godini se očekuje intenziviranje razvoja službi socijalne zaštite, odnosno programa “Život u lokalnoj zajednici uz podršku” u ova tri kantona kao i usvajanje izmjena i dopuna važećeg zakona o socijalnoj zaštiti u Kantonu Sarajevo, čime bi se omogućila samoodrživost i daljnji razvoj započetog projekta.

- Pored ovog programa od 2005. godine u Tuzli je organizirana podrška za 10 korisnika koji su deinstitutionalizirani iz Zavoda za zbrinjavanje mentalno invalidne djece i omladine - Pazarić. Ova podrška organizirana je u suradnji s Centrom za socijalni rad Tuzla i Open Society Foundation MHI program. Ovaj program vodi Udruženje za socijalno uključivanje osoba s intelektualnim teškoćama Tuzlanskog kantona. Tuzlanski kanton je potpisao ugovore za smještaj i podršku za svakog korisnika, te je ovaj model financijski održiv.

Ukazujući na ove pozitivne primjere deinstitutionalizacije kroz razvoj stanovanja u zajednici uz podršku, koji su pokazali izuzetan uspjeh kod osoba koje žive samostalno uz podršku lokalne zajednice, a uzimajući u obzir zakonske neusklađenosti vezane prije svega za sklapanje ugovora između centara za socijalni rad i nevladinih organizacija koje pružaju usluge stanovanja u zajednici uz podršku, neophodno je izvršiti usklađivanje postojećeg zakonodavstva u smislu reguliranja mogućnosti stanovanja u lokalnoj zajednici uz podršku i socijalnih usluga koje pružaju nevladine organizacije.

Poslovna sposobnost i deinstitutionalizacija

Kada govorimo o zaštiti ljudskih prava osoba s invaliditetom u ustanovama socijalne zaštite neophodno je istaknuti i štetan utjecaj instituta starateljstva kojim su te osobe zaštićene.

Ustanove socijalne zaštite i centri/službe trebaju revidirati institut starateljstva i pokrenuti postupke za vraćanje poslovne sposobnosti osobama s psihosocijalnim poteškoćama koje ne žele biti pod starateljstvom.

Osobe s invaliditetom i problemi koji iz toga proizlaze kada je u pitanju zastupanje samih sebe pred tijelima vlasti, "nije opravdanje" za "rutinsko" proglašavanje osoba s mentalnim teškoćama nesposobnim i imenovanje zakonskih staratelja, čime osobe gube pravo glasa kada su u pitanju važne odluke koje utječu na njihove živote.

Kako bi napravili odmak od inkapacitacije i približili se autonomnosti i samostalnosti, potrebno je zakonski osigurati da osobe s invaliditetom dobiju podršku koja im je potrebna kako bi donosili odluke s kojima se suočavaju.

Sistem u kojem postoji isključivo potpuno starateljstvo i ništa drugo, ne može postići taj cilj. Podrška u donošenju odluka uključuje niz načina na koje je osobi moguće pomoći pri donošenju odluka i osigurati da treće strane poput socijalnog radnika, liječnika, odvjetnika, bankara, pružatelja usluga ili društvenih radnika te odluke i ispoštuju. Na taj način se omogućuje svim osobama da zadrže vlastitu poslovnu sposobnost. Sve osobe, bez obzira na njihov invaliditet, imaju pravo izraziti se i donositi vlastite odluke, što je poznato kao autonomno donošenje odluka.

Potrebno je odmah poduzeti korake:

- Da osobama kojima je dodijeljen staratelj ne budu oduzeta temeljna prava (poput prava na vlastitu imovinu, na rad, na obiteljski život, na brak, na glasanje, na sklapanje saveza i udruživanje, podizanje pravnih postupaka i sastavljanje oporuke),
- Da im se tamo gdje im je potrebna pomoć kako bi ostvarili ta prava, omogući odgovarajuća podrška bez potiskivanja njihovih želja i namjera.
- Da se uvedu zaštitni mehanizmi poput periodičnih revizija koje u potpunosti uključuju osobu na koju se one odnose i tijekom kojih im je osigurano adekvatno zastupanje pred zakonom.
- Da se odmah poduzmu koraci prema usklađivanju nacionalnih zakona s međunarodnim regulativama, radu na deinstitucionalizaciji, te izgradnji inkluzivnijeg društva koje stvara preduvjete za rehabilitaciju, integraciju i sudjelovanje osoba s invaliditetom.
- Da se promijene stavovi i pristup prema osobama s invaliditetom kao “objektima” te ih se počne tretirati kao pojedince koji imaju ista prava kao i svi ostali, uz pravo da se s njima postupa poštujući njihovo dostojanstvo, na siguran i human način, te da im se omogući poštivanje njihovih izbora i prava na samoodređenje.

3. VIZIJA I MISIJA

Željeno stanje koje se implementacijom ove Strategije želi postići je razvijanje sistema zaštite kojim će se osigurati poboljšanje kvaliteta života, nediskriminacija, zaštita ljudskih prava i sloboda za sve korisnike socijalne zaštite kroz tranziciju s institucionalne na socijalnu zaštitu u zajednici.

Realizacijom Strategije želi se postići smanjenje ulaska broja korisnika u institucije, povećati izlazak broja korisnika iz institucija u nove oblike brige. Kroz proces deinstitucionalizacije će se pomoći potencijalnim i sadašnjim korisnicima u ustanovama da steknu neovisnost kroz pružanje niza potrebnih usluga u zajednici kako bi mogli neometano funkcionirati u zajednici.

Misija Strategije je osnaživanje lokalne zajednice za preuzimanje brige o potencijalnim i sadašnjim korisnicima u ustanovama kroz razvoj planova prevencije, efikasno funkcioniranje servisa usluga, jačanje obitelji i razvijanje partnerstva između vladinog i nevladinog sektora radi realizacije projekata na razini lokalne zajednice.

4. STRATEŠKI CILJEVI

CILJ 1: Izraditi Akcioni plan za provedbu deinstitutionalizacije i transformacije ustanova socijalne zaštite u Federaciji BiH 2014-2020

CILJ 2: Osigurati uvjete za implementaciju akcionih planova:

- a) Akcionog plana za provedbu Politike zaštite djece bez roditeljskog staranja i obitelji pod rizikom od razdvajanja u Federaciji BiH 2006-2016 za period 2013-2014. godina
- b) Akcionog plana za izjednačavanje mogućnosti osoba s invaliditetom u Federaciji BIH 2011-2015,
- c) Plana razvoja službi Stanovanje u zajednici uz podršku u Federaciji BiH.

AKCIONI PLAN

Strateški cilj 1.	Izraditi Akcioni plan za provedbu deinstitutionalizacije i transformacije ustanova socijalne zaštite u Federaciji BiH 2014-2020				
	Aktivnosti	Nositelji	Indikatori	Rok izvođenja	Izvori financiranja
1.1.	Formirati radnu grupu	FMRSP	Formirana RG	I kvartal 2014. godine	FMRSP
1.2.	Izraditi Akcioni plan	FMRSP	Urađen AP	II kvartal 2014. godine	FMRSP
1.3.	Monitoring i evaluacija donesenog akcionog plana	FMRSP	Stupanj realizacije AP	kraj 2014. godine	FMRSP
Strateški cilj 2.	Osigurati uvjete za implementaciju Akcionog plana za provedbu politike zaštite djece bez roditeljskog staranja i obitelji pod rizikom od razdvajanja u Federaciji BiH 2006-2016 za period 2013-2014. godina, Akcionog plana za izjednačavanje mogućnosti osoba sa invaliditetom u Federaciji BIH 2011-2015, Plana razvoja službi Stanovanje u zajednici uz podršku u Federaciji BiH				
	2.1.	Uraditi analizu realiziranih aktivnosti iz akcionih planova	FMRSP	- Stupanj realizacije u odnosu na navedene akcijske planove - Urađena analiza	I kvartal 2014. godine
2.2.	Dati preporuke za osiguranje realizacije predviđenih aktivnosti iz akcionih planova	FMRSP	- Ubrzati proces realizacije akcionih planova - Urađene preporuke	II kvartal 2014. godine	Budžet Federacije BiH

5. VREMENSKI OKVIR I FINANCIJSKA PROJEKCIJA

5. 1. Vremenski okvir

Realizacija postavljenih strateških ciljeva podrazumijeva niz aktivnosti i iste su prikazane u narednoj tabeli zajedno s njihovom dinamikom.

Aktivnost	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1. Izraditi Akcioni plan za provedbu deinstitutionalizacije i transformacije ustanova socijalne zaštite u Federaciji BiH 2014-2020												
Formiranje radne grupe od strane ministra s ciljem izrade Akcionog plana (do 10 članova)												
Rad grupe za izradu Akcionog plana												
Prijedlog Akcionog plana												
Usvajanje Akcionog plana												
Monitoring i evaluacija aktivnosti donesenog Akcionog plana												
2. Osigurati uvjete za implementaciju Akcionog plana za provedbu politike zaštite djece bez roditeljskog staranja i obitelji pod rizikom od razdvajanja u Federaciji BiH 2006-2016 za period 2013-2014. godina, Akcionog plana za izjednačavanje mogućnosti osoba sa invaliditetom u Federaciji BiH 2011-2015, Plana razvoja službi Stanovanje u zajednici uz podršku u Federaciji BiH												
Analiza realiziranih aktivnosti Akcionog plana za provedbu Politike zaštite djece bez roditeljskog staranja i obitelji pod rizikom od razdvajanja u Federaciji BiH 2006-2016 za period 2013-2014. godina												
Analiza realiziranih aktivnosti Akcionog plana za izjednačavanje mogućnosti osoba sa invaliditetom u Federaciji BiH 2011-2015												
Analiza realiziranih aktivnosti Plana razvoja službi Stanovanje u zajednici uz podršku u Federaciji BiH												

Utvrđen pregled realiziranih aktivnosti u skladu sa dinamikom definiranom akcionim planovima i aktivnosti čija realizacija nije u skladu s postavljenom dinamikom													
Definiranje preporuka kojima bi se osigurala realizacija aktivnosti iz akcionih planova													

5. 2. Financijska projekcija

Za realizaciju postavljenih strateških ciljeva nisu neophodna značajnija financijska sredstva obzirom da se aktivnosti uglavnom odnose na redovne poslove uposlenika Federalnog ministarstva rada i socijalne politike. Izuzetak predstavlja formiranje radne grupe za izradu Akcionog plana za provedbu deinstitutionalizacije i transformacije ustanova socijalne zaštite u Federaciji BiH 2014-2020 od maksimalno 10 stručnih članova čiji bi rad trajao maksimalno 4 (četiri) mjeseca po cijeni 475,00 KM mjesečno (neto). Također, ovdje je potrebno dodati troškove uredskog materijala i reprezentacije za radnu grupu u iznosu od 1.000,00 KM. Ostale aktivnosti predstavljaju redovnu poslovnu aktivnost uposlenika i ne iziskuju dodatne troškove obzirom da su isti ukalkulirani u plaću uposlenika Ministarstva. U tabeli koja slijedi prikazan je pregled potrebnih sredstava za realizaciju postavljenih strateških ciljeva.

Izraditi Akcioni plan za provedbu deinstitutionalizacije i transformacije ustanova socijalne zaštite u Federaciji BiH 2014-2020					
Aktivnosti		Izvor financiranja	Iznos potrebnih sredstava u KM	Napomena	
Strateški cilj 1.	1.1.	Naknada za članove radne grupe (neto iznos – komisija)	FMRSP/Budžet FBiH	19.000,00	Maksimalan mjesečni iznos naknade za sudjelovanje u komisijama u FBiH (475,00 KM) za 10 članova uz rad komisije od 4 mjeseca
	1.2.	Porezi i doprinosi po osnovu isplaćene naknade članovima radne grupe	FMRSP/Budžet FBiH	4.400,00	Obračunati porezi i doprinosi u skladu sa Zakonom
	1.3.	Troškovi uredskog materijala za članove radne grupe	FMRSP/Budžet FBiH	500,00	Iskazani iznos se odnosi na nabavku uredskog materijala za članove radne grupe, te troškove kopiranja, uvezivanja i tiskanja.
	1.4.	Troškovi reprezentacije za članove radne grupe (3,00 KM po članu/20 sastanaka radne grupe)	FMRSP/Budžet FBiH	600,00	Kava/voda/mineralna/sok
	1.5.	Monitoring i evaluacija aktivnosti donesenog Akcionog plana	FMRSP/Budžet FBiH	0,00	Nisu potrebna dodatna sredstva obzirom da monitoring i evaluaciju vrše uposlenici ministarstva u okviru svoje redovne djelatnosti za što primaju naknadu u vidu plaće.

Ukupno Strateški cilj 1.		FMRSP/Budžet FBiH	24.500,00		
Osigurati uvjete za implementaciju Akcionog plana za provedbu politike zaštite djece bez roditeljskog staranja i obitelji pod rizikom od razdvajanja u Federaciji BiH 2006-2016 za period 2013-2014. godina, Akcionog plana za izjednačavanje mogućnosti osoba sa invaliditetom u Federaciji BiH 2011-2015, Plana razvoja službi Stanovanje u zajednici uz podršku u Federaciji BiH					
Strateški cilj 2.	Aktivnosti		Izvor financiranja	Iznos potrebnih sredstava u KM	Napomena
	2.1.	Uraditi analizu realiziranih aktivnosti iz akcionih planova	FMRSP/Budžet FBiH	0,00	Nisu potrebna dodatna sredstva obzirom da monitoring i evaluaciju vrše uposlenici ministarstva u okviru svoje redovne djelatnosti za što primaju naknadu u vidu plaće.
	2.2.	Dati preporuke za osiguranje realizacije predviđenih aktivnosti iz akcionih planova	FMRSP/Budžet FBiH	0,00	Nisu potrebna dodatna sredstva obzirom da monitoring i evaluaciju vrše uposlenici ministarstva u okviru svoje redovne djelatnosti za što primaju naknadu u vidu plaće.
Ukupno Strateški cilj 2.		FMRSP/Budžet FBiH	0,00		
Ukupno (Strateški cilj 1. + Strateški cilj 2.)		FMRSP/Budžet FBiH	24.500,00		